

למהות דיני הטהרה והטומאה בתורה.

טיוטה נוסח 7.0.

מאת איתן קלמנס.

תוכן עניינים.

1. הקדמה.
2. שלוש שאלות להבנת מהות הטהרה והטומאה.
3. מהותם של דיני הטומאה הוא לשמור על הקדושה.
4. יש מעלה לשמור על הטהרה אף בחולין.
5. האם הטומאה היא מציאות ממשית או רק דין מעורטל.
6. מקצת מדעות שונות במהות/טעם איסור הטומאה.
7. ברור לשוני של השורש ט.מ.א.
8. אבות הטומאה כולם קשורים למיאוס ואילו היטהרות קשורה לנקיון.
9. ביאור המהות והטעם של דיני טומאה וטהרה.
10. טומאת מת ופרה אדומה.
11. טומאת הצרעת וטהרתה.
12. טומאת זב, זבה, נידה, יולדת ובעל קרי.
13. נבלה ושמונה שרצים.
14. חטאות הנשרפות ושעיר המשתלח.
15. ביאור של כמה מדיני הטהרה והטומאה.
16. סוף דבר.

1. הקדמה.

באמרנו "הטהרה והטומאה" בפרק הזה הכוונה לדיני הטהרה והטומאה במובנם המצומצם, ולא לאיסור אכילת בעלי חיים טמאים.

דיני הטהרה והטומאה תופסים מקום מרכזי ביהדות. מצוות ואזהרות רבות קשורות לדינים האלו. השפעת מושגי הטהרה והטומאה על חיי היהודי רבה ומקיפה ביותר. ביאת המקדש ועבודתו מחייבת טהרה. כל יהודי מחויב להקריב קרבן פסח פעם בשנה וחייב להיטהר לשם כך. כל שלושת הרגלים קיימת מצוות עליה לרגל שגם כן מחייבת קרבנות והיטהרות. כהנים מחויבים לאכול את התרומה, תרומת מעשר, ביכורים וחלה בטהרה. את מעשר השני כל העם מחויבים לאכול בירושלים בטהרה. גם את הטבל יש לשמור בטהרה, שלא להפסיד את הכהנים. אפילו את אוכל חולין יש מצווה לאכול בטהרה. ורבי מאיר אמר, שמי שאינו אוכל חוליו בטהרה נחשב עם הארץ¹. וכו' וכו'

כל זה מחייב הרחקה ממקורות שונים של טומאה: מתים, קברים ועוליהם, נידות, שרצים וכו' מחייב הימצאות של אמצעי היטהרות: מקוואות, מעיינות ואפר של פרה אדומה. ממריץ שימוש בכלים שאינם מקבלי טומאה ככלי אבנים. וכו' וכו'

אבל בעוונותינו בית המקדש חרב, אפר פרה אדומה אזל, תרומה וחלה אסורים מפני טומאת הכהנים, ואיסורם איסור עולמים... חוקי הטהרה הפסיקו לתפוס מקום חשוב בחיי היום יום של היהודים. אמנם לחלק מדיני הטהרה יש השפעה על החיים גם בימינו: איסור לכהן להיטמא למת, איסור לפדות מעשר שני טהור בירושלים, דיני כתמי דם נשים על דבר שאינו מקבל טומאה, איסור נידה, איסור בעלי טומאת גוף למיניה להיכנס להר הבית, איסור לטמא מת להיכנס למקום העזרה. אמנם כל זה רק שארית זעומה מדיני טהרה מקיפי החיים שהיו נוהגים פעם.

בגלל חוסר עניין מעשי ידע על דיני הטהרה, קשים גם בלאו הכי, הפסיק להיות נפוץ בעם ישראל².

1 ברכות מז: ומקבילות.

2 עיין למשל בפיה"מ לרמב"ם, בסוף ההקדמה לסדר טהרות.

2. שלוש שאלות להבנת מהות הטהרה והטומאה.

לצורך הבנת המהות של הדינים הללו יש צורך לשאול שלוש שאלות מרכזיות.

(א) מה בדיוק ההיקף איסורי הטומאה? דהיינו מה התורה אסרה וחייבה עם דיני הטהרה והטומאה. האם אסור להיטמא, וחייבים לשמור על הטהרה, ואפילו בחיי חולין? או שכל דיני הטהרה קשורים רק לדברים קדושים שיש לשמרם מפני הטומאה ולא זולתם?

(ב) האם הטומאה זה מציאות ממשית, או רק דינים שהתורה החילה על עם ישראל?

(ג) מהי מהות של טומאה, אם היא מציאות? או מה משמעותה ועניינה אם היא דין?

רק על ידי הצגת השאלות הללו ותשובות אפשריות עליהם אפשר להבין מהי המשמעות של דיני טהרה.

3. מהותם של דיני הטומאה הוא לשמור על הקדושה.

מה התורה אסרה עם דיני הטהרה והטומאה? האם היטמאות אסורה בכל מצב, ואף בחיי חולין, או רק בהקשר של דברים קדושים למיניהם? התשובה לשאלה הזאת פשוטה אף שאינה מובנת מאליה, שהרי היו כתות שלא הבינו כך.

ההלכה אינה מחייבת את השמירה על הטהרה בחיי חולין. אין הטומאה אסורה מצד עצמה ואין חובה גמורה לשמור על הטהרה בחיי חול אלא יש מצווה לשמור על הטהרה של דברים המקדושים. דהיינו שאסור לטמא להיכנס למקום מקודש. ואסור לאכול מאכלים קדושים כשהאדם האוכל או המאכלים עצמם הינם במצב של טומאה. וכן יש איסור לכוהנים ונזירים (או ליתר דיוק: לשערים של הנזירים. רק שמדאורייתא אי אפשר לטמא או לטהר רק חלק של גוף של האדם) להיטמא למת, ואף זה משום קדושתם.

ועיין במשנה תורה לרמב"ם הלכות טומאת אוכלין פט"ז, ה"ח-י:

כל הכתוב בתורה ובדברי קבלה מהלכות הטומאות והטהרות אינו אלא לענין מקדש וקדשיו ותרומות ומעשר שני בלבד, שהרי הזהיר את הטמאין מליכנס למקדש או לאכול קודש או תרומה ומעשר בטומאה אבל החולין אין בהן איסור כלל, אלא מותר לאכול חולין טמאין ולשתות משקין טמאים, הרי נאמר בתורה והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל, מכלל שהחולין מותרין שאינו מדבר אלא בבשר קדשים, א"כ מפני מה נאמר הראשון שבחולין טמא והשני פסול לא שיהיה אסור באכילה אלא למנות ממנו לתרומה ולקדש שאם נגע שני של חולין בתרומה פסלה ועשאה שלישי, וכן אם נגע באוכלין של קדש טימאן ועשאן שלישי כמו שביארנו, וכן האוכל אוכל שני של חולין אם נגע בתרומה פסלה.

כשם שמותר לאכול חולין טמאים ולשתותן כך מותר לגרום טומאה לחולין שבא"י, ויש לו לטמא את החולין המתקנין לכתחלה, וכן מותר לאדם ליגע בכל הטומאות ולהתטמא בהן, שהרי הזהיר הכתוב את בני אהרן ואת הנזיר מהתטמא במת מכלל שכל העם מותרין, ושאר כהנים ונזירים מותרין להתטמא בשאר טומאות חוץ מטמא מת.

כל ישראל מזהירין להיות טהורים בכל רגל מפני שהם נכונים ליכנס במקדש ולאכול קדשים, וזה שנאמר בתורה ובנבילתם לא תגעו ברגל בלבד ואם נטמא אינו לוקה אבל בשאר ימות השנה אינו מזהיר.

עוד הפניות תמצא בהערה³.

4. יש מעלה לשמור על הטהרה אף בחולין.

אמנם אם לא מצאנו חיוב גמור לשמור על הטהרה בחיי חולין, אבל עניין מצאנו ומצאנו. ישנה מעלה ולחלק דעות אף חובה של אכילת חולין בטהרה⁴. וכנראה דווקא אכילה מפני שאדם

3 יש עוד הרבה מקורות לכך, והיא דעה מוסכמת על חז"ל וראשונים. ספרא שמיני פ"ב על מילים "ובנבילתם לא תגעו", רש"י יומא פ: ד"ה "ולא תטמאו בהם", כוזרי מ"ג פמ"ט, ספר האשכול (אלבק), מו"נ ח"ג פמ"ז, הלכות בעל קרי ב:, ובספר המצוות לרמב"ם מצוות עשה צו ובהשגות הרמב"ן שם ובפירוש הרמב"ן לויקרא ה,ב, ספר החינוך מצווה קסא (טומאת נבילה). ואפשר להביא עוד הרבה מקורות אך אין צורך בכך.

4 עיין למשל משנה חגיגה ב, ז:

בגדי עם הארץ מדרס לפרושין בגדי פרושין מדרס לאוכלי תרומה בגדי אוכלי תרומה מדרס לקודש בגדי קודש מדרס לחטאת

ופרושין כאן אינם אלא אוכלי חולין בטהרה. תוספתא דמאי פ"ב ה"ב:

המקבל עליו ארבעה דברים מקבלים אותו להיות חבר שלא יתן תרומה ומעשרות לעם הארץ ושלא יעשה טהרות לעם הארץ ושיהא אוכל חולין בטהרה.

מכניס את הטומאה לתוך גופו וזה חמור טפי מסתם היטמאות. וכן מצאנו דעה שהטבילה בזמנה מצווה⁵, מה שאומר שיש עניין להיטהר.

וכן חז"ל תיקנו נטילת ידיים אף לחולין בפת ודברים שטיבולן במשקה⁶. ואף שאמרו שזה משום סרך תרומה⁷ ונט"י לתרומה נגזרה מפני שהידיים עסקניות ואינו כבוד לאכול תרומה בידיים מסואבות⁸. יש טעם נוסף – והוא משום קדושה⁹.

המעלה לשמור על הטהרה אף בחיי חולין נובעת מקדושתם של ישראל שהם הפמליא של מעלה ובתוכם שוכן ה'. לכן יש להם עניין להיות טהורים גם שלא בהקשר של מקדש וקודשיו. העניין הזה דומה למצוות הנובעות מקדושה של עם ישראל כאיסור השחתת הזקן, איסור כתובת קעקע וכו'. ובפרט לאיסורי האכילה של בעלי חיים טמאים, נבלות וטרפות שיש להם קשר הדוק עם מושגי הטומאה והטהרה. עיין באריכות בפרק המוקדש למצוות הללו.

אפשר שחז"ל למדו את מעלת שמירת הטהרה אף בחיי החול מפשט הפסוקים בויקרא יא:ח (בשרם לא תאכלו ובנבלתם לא תגעו טמאים הם לכם); ובדברים יד:ח (ואת החזיר כי מפרס פרסה הוא ולא גרה טמא הוא לכם מבשרם לא תאכלו ובנבלתם לא תגעו). וכן מרוח מקראות נוספים¹⁰.

5. האם הטומאה היא מציאות ממשית או רק דין מעורטל.

יש מחלוקת בין החכמים האם מאחורי דיני הטומאה עומדת מציאות ממשית או לא.

דהיינו האם התורה קבעה את הדינים הקשורים לטומאה בגלל שיש מציאות רוחנית קיימת עם תכונות מסוימות אף שהיא בלתי נראית לעין בלתי מזוינת. והתורה רק גילתה מציאותה וקבעה את יחסינו כלפיה.

או שהתורה קבעה מטעמים כאלה או אחרים שמי שנגע בדבר פלוני לא יבוא למקום קדוש ולא יאכל דבר קדוש אף על פי שלמעשה אין שום מציאות שנקראת "טומאה". וכמו שאם יש שני חפצים זהים שאחד מתוכם שייך לי ואילו השני שייך למישהו אחר. ויש לי רשות להשתמש רק בחפץ הראשון מתוכם. וזאת על אף ששני החפצים זהים לגמרי מכל בחינה גשמית. וגם ברגע שאמכור אותו לא ישתנה דבר בגופו, אע"פ שמעתה הדין שלו ישתנה ויהיה אסור עלי להשתמש בו. כאילו באיזה ספר בשמים נרשם שהחפץ עבר בעלות. וכך הם גם דיני הטומאה לפי הדעה הזו. השאלה הזאת אינה נוגעת רק לדיני הטומאה, אותה שאלה בדיוק קיימת גם שאר מצוות התורה¹¹. אמנם בטומאה יש יותר נטיה לצד ה"מציאות".

ובירושלמי שבת פ"א ה"ג:

תני בשם ר"מ כל מי שהוא קבוע בארץ ישראל. ואוכל חוליו בטהרה. ומדבר בלשון הקודש וקורא את שמע בבוקר ובערב מובטח לו שהוא מחיי העולם הבא:

ויש בחז"ל עוד הרבה אזכורים של מעלת אכילת חולין בטהרה ובפרט בירושלמי ומקורות אחרים מארץ ישראל. ואכמ"ל.

ולכאורה דוחק לבאר כדעת הרמב"ם בהלכות טומאת אוכלין פט"ז ה"ב שכל הטעם הוא כדי להתרחק מעמי הארץ. אלא נראה שהטעם הוא מעצם המעלה של שמירת הטהרה ואף בחיי החול. וכן נראה ברמב"ן בפירושו לויקרא יט, ב שמסמין את ענין אכילת חולין בטהרה על הפסוק "קדושים תהיו כי קדוש אני":

וכן יפריש עצמו מן הטומאה, אף על פי שלא הוזהרנו ממנה בתורה, כענין שהזכירו (חגיגה יח ב) בגדי עם הארץ מדרס לפרושים, וכמו שנקרא הנזיר קדוש (במדבר ו ח) בשמרו מטומאת המת גם כן.

ועיין סיכום הדעות ראשונים בנושא חיוב אכילת חולין בטהרה באנצ"ת כט"ו, ערך חולין, טור תקמ-תקמא.

5 שבת קכא, יומא ח. פח. נידה ל..

6 אמנם לשיטת התוס' פסחים קטו. ד"ה "כל שטיבולו במשקה" אין חובה ליטול ידיים. אך לא כן דעת הרש"י שם. וכן הרמב"ם בהלכות ברכות פ"ו ה"א וראשונים אחרים.

7 חולין קו..

8 שבת יד.

9 ברכות נג; ועיין באריכות בסדר אליהו רבה פט"ז וערוך השולחן או"ח סקנ"ח ס"ב.

10 עיין באריכות במאמרו היפה של הרב יהודה ראק "איסורי הטומאה בתורה" ב"תורת עציון" על ספר ויקרא עמ' 153-161.

11 לשאלה הזאת מוקדש ספרו של פרופ' י. סילמן "'בין ללכת בדרכיו" ו"לשמוע בקולו"."

במיוחד בהקשר של הטהרה והטומאה עיין גם בספר "דרך נשר" על ספר המצוות לרמב"ם ח"ב בשורש הרביעי.

והנה כצד הראשון, שטומאה היא מציאות ממשית, סוברים למשל כוזרי¹², חזקוני¹³, ספר החינוך¹⁴, ספורנו¹⁵, אברבנאל¹⁶, ר"י אלבו¹⁷ והר"ש שקאפ¹⁸.

וכדעה השניה סוברים רס"ג¹⁹, רמב"ם²⁰, רלב"ג²¹, שד"ל²², רש"י הירש²³, רד"צ הופמן²⁴, ור"י שרייבר²⁵. וכן אפשר להביא ראיה מדברי ריב"ז במדרש²⁶ לדעה זו.

ועיין באריכות בספרו של רמא"ל לאקס "דרך נשר" ח"ב בשורש הרביעי.

השאלה הזאת, דהיינו האם הטומאה היא "מציאות" או "דין" אף שאינה מחוסרת משמעות עדיין אין די בה. כי גם אם נוכיח שטומאה היא מציאות – עדיין לא נתברר לנו מהותה של המציאות הזו ואם נוכיח שטומאה היא דין – עדיין לא נתברר לנו טעמו. בפועל החקירה בשאלה הזאת יכולה להסיט דיון משאלה מרכזית, ובכך להרחיק מההבנה של הטהרה וטומאה, לא לקרב. ואם נבין מהות וטעם הטומאה מעיון בפסוקים והלכות השאלה זו תיפתר מאיליה.

מה גם שלמעשה קשה לקבוע דיכוטומיה ברורה בין דין למציאות. למשל אפשר להסביר את הטומאה כמשהו שמיצג לכלוך ומאוס (ואכן נסביר כך בהמשך), שללא ספק מציאותי לפחות בחלק מהמקרים. אמנם ההלכה למעשה אינה תלויה במציאות ממשית זו אלא בדינים והגדרות שנוסחו לפרטי פרטים. יוצא שטומאה היא "דין" שמבוסס על ה"מציאות".

12 עיין בדברי הכוזרי מ"ב פסקא ס"א.

13 פירוש החזקוני ויקרא יא, ל :

ואתו תשברו לפי שהוא שואב את הטומאה יותר מדאי ועוד שדמיו קלים ואין בו חסרון כים רק מעט.

אך אינו מוכרח שסובר שאכן טומאה היא מציאות גמורה, אפשר להסבירו לפי טעם הטומאה שנביא להלן. ועיין להלן שגם רלב"ג ואברבנאל כתבו הסבר זה לטומאת כלי חרס. ורלב"ג ללא ספק לא סבר שטומאה היא מציאות. אמנם הם השתמשו במילים יותר מתונות בהסבר את דין של טומאת כלי חרס.

14 ספר החינוך מצוה קנט (טומאת שמונה שרצים), רסג (איסור לכהן להיטמא למת), שסב (שילוח טמאים מחוץ למחנה שכינה).

15 ספורנו כוונות התורה (ההקדמה לחומש).

16 כך המשמעות מדבריו על הטומאה בביאורו לספר ויקרא.

17 כך המשמעות של ספר העיקרים מ"ג פ"ח עמ' שכב-ג במהד' חורב.

18 שערי יושר ש"ג פ"ח.

19 ספר האמונות והדעות מאמר ו, עמ' ר' במהד' הרב קאפח.

20 רמב"ם הלכות מקוואות פ"א ה"ב ומו"נ ח"ג פמ"ז.

21 כך משתמע ממאמרו על הטומאה בסוף פרשת שמיני וכן ממאמרו על פרה אדומה בפרשת חוקת.

22 כך משמע מפירושו לויקרא יב, ב.

23 פירוש רש"י הירש על ספר ויקרא, פ"א, עמ' קפב. מפני שהוא מביא ראיות לדבריו נעתיק אותו כאן:

כל שורה בהלכות טומאת מגע מעידה, שהטומאה איננה חלילה מיסטית, מאגית, חומרית - אם כי לא נתפסת - העוברת לאדם ולחפץ על - ידי מגע במת, בנבילה ובחולה; אלא הנושאים הנידונים בהלכות אלה - הם ויחסייהם - מייצגים תפיסות ומושגים; הם הם הבאים על תיקונם על - ידי הלכות טומאת מגע. נזכור, לדוגמה, שלא כל כלי מקבל טומאה, אלא הכל תלוי בחומר הכלי ובצורתו: כלי אבנים וכלי אדמה וכו' הם טהורים; פשוטי כלי מתכות טמאים - ואילו פשוטי כלי עץ טהורים; כלי מקבל טומאה - רק משנגמרה מלאכתו לתכלית שנועד לה; אך ייעודו של כלי תלוי רק במחשבת בעליו: "כל הכלים יורדין לידי טומאתן במחשבה" (כלים כה, ט). משנפגם הכלי ונפסל למלאכתו, הרי הוא חוזר לטהרתו וכו' וכו'. טומאת משא, במקום שהיא נוהגת, חמורה מטומאת מגע; וזאת אף - על - פי שהנושא רק גורם מרחוק להנעת החפץ המטמא וכו' וכו'. נראה לנו שברור מכל זה, שטומאה איננה דבר ממשי הדבר בחומר - אלא היא רעיון, מושג ותפיסה; היא קשורה ליחסי אנשים ודברים; ואם אלה בטלו או טרם נתקיימו, תעבור גם הטומאה - או לא תחול כל עיקר.

24 פירוש רד"צ הופמן על ספר ויקרא כרך א' עמ' רטז-ריז. וכן הוא מזכיר את זה העמ' רכא. וכל זה מוכח גם מדרכו בפירוש שיני הטומאה עיין ברד"צ הופמן באריכות בעמ' ריט-רכג.

25 שמעתי שכך הוא כתב בתוך ספרו מעיין גנים. ואין לי את הספר הזה לעיין בו.

26 מדרש תנחומא (בובר) פרשת חקת סימן כ:

שאל עובד כוכבים אחד את רבן יוחנן בן זכאי אילין מילין דאתון עבדין, נראין כמין כשפים, מביאין פרה ושורפין אותה, וכותשין אותה, ונוטלין אפרה, ואחד מכם מטמא למת, מזין עליו שמים שלש טיפין, ואומר לו טהרת, א"ל נכנסה כך רוח תזזית מימך, א"ל לאו, א"ל שמא ראית אדם שנכנסה בו רוח תזזית, א"ל הן, א"ל ומה אתם עושים לו, א"ל מביאין עיקרין ומעשנין תחתיו, ומרביצין עליה מים, והיא בורחת, אמר לו ישמעון אזניך מה שאתה מוציא בפיק, [כך הרוח הזו רוח טומאה היא, דכתיב וגם את הנביאים ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ (זכריה יג ב), מזין עליו מי נדה והוא בורח]. לאחר שיצא, אמרו לו תלמידיו, לזה דחית בקנה, לנו מה אתה אומר, אמר להם חייכם, לא המת מטמא, ולא המים מטהרין, אלא גזירתו של מלך מלכי המלכים הוא], אמר הקדוש ברוך הוא חקה חקתי לכם גזירה גזרתי אין אתה רשאי לעבור על גזירתי, דכתיב זאת חקת התורה.

וזוה יסוד גדול בכל התורה – שההלכה צריכה ללכת לפי כללים ברורים, לא רגשות סובייקטיביים לא-מדידים, אחרת נתת דברך לשיעורים, ואינם חוק.

דוגמא לדבר: התורה קבעה שמת מטמא באוהל. והטעם מפני שמי שנכנס לאוהל עם מת מרגיש מאד לא נעים, ובפרט אם קיים סרחון בגלל אוויר סגור בבית. אי אפשר לבוא ולהתחיל למדוד האם אכן יש סירחון או הרגש לא נעימה, האם האוהל מאוורר או לא וכו' וכו'. אלא יש לקבוע גדרים ברורים. מהו אוהל מינימלי? טפח על טפח מרובע ברום טפח, ואפילו ללא מחיצות. מהו שיעור מינימלי של חתיכה מן בשר המת שיחשב כאילו יש מת באוהל? כזית או אופנים אחרים המוזכרים בריש פ"ב דאוהלות. זב מטמא בהיסט כשנושא משהו. וזה הגיוני, שהרי שותת ממנו דבר מאוס וטמא, לכן ממאס גם את מה שהוא נושא. אמנם מה ההגדרה של נשיאה מינימלית? אפילו הסיט משהו ע"י עמידה בכף מאזניים וכו' וכו'.

יש הלכות שכלל אי אפשר להבין אלא ע"פ גישה שטהרה והטומאה הם חוקים²⁷. למה ספק טומאה ברשות היחיד טמא, וברשות הרבים טהור? וכי מה אכפת לטומאה באיזה רשות היא נמצאת? וכי מה האכפת לטומאה האם האדם חשב על משקין המכשירין או שהם הגיעו על הפירות ללא שהוא ידע עליהם או החשיבם כלל? וכי היאך כלי שלא נגמרה מלאכתו יתחיל לקבל טומאה אחרי שחשבו להתמש בו, ואיך תתבטל הטומאה מכלי אחרי שהקצו והשתמשו בו לצורך שימוש שלא יקבל טומאה בעבורו? ומה אכפת לטומאה האם בני אדם מחשיבים משהו ככלי בשביל שהוא יטמא או לא. עיין למשל בדברי רש"י הירש לעיל.

כמו שאמרנו: כך היא דרכה של התורה בכל מקום. ואינו אפשרי אחרת כלל בגלל אופייה המשפטי. הבן זאת.

6. מקצת מדעות שונות במהות/טעם איסור הטומאה.

חכמים שונים נתנו פירושים שונים למהות דיני טומאה וטהרה. נזכיר רק מקצת דעות. כוזרי קישר את רוב סוגי הטומאות למוות, ואת הצרעת גם לסילוק השכינה וחרוף אף ה'. וכתב שיש להרחיק את הטומאה מהמקדש²⁸, ודעה זאת היא הדעה הנפוצה בימינו. טעמו העיקרי של רמב"ם הוא שדיני הטהרה ניתנו כדי להרחיק אנשים מבית המקדש כדי שיהיה להם התפעלות ויראה כשהם יבואו משם²⁹. לדעת ספורנו יש להרחיק ממקדש את כוחות הטומאה (שדים) שמלכלכים את כוונת הלב ומסבים את כוונתו לתכלית נפסדת, מה שמנוגד למקדש וקודשיו שייעודו בתכלית נצחית עם כוונת לב טהור³⁰. שד"ל סבר שקדמונים סברו שמצורע וכן כל מי שקשור למוות (ושאר הטומאות לדעתו קשורים למוות) הם נזופים מלפני ה', ולכן התורה הרחיקה את הטומאה כדי להורות על ההשגחה. ואילו טומאת בעל קרי אסורה מפני שאין ראוי לאדם לבוא למקדש או לאכול בשר קדוש אחרי שהתעסק עם הנאות גופניות³¹. לדעת רד"צ הופמן דיני הטהרה ניתנו כדי לחנך את האדם נגד החטא שמסומל ע"י הטומאה³². ורבינו הגדול ר' יוסף בכור שור פירש שדיני הטהרה קשורים לכבוד ה', שאין ראוי לאדם מלוכלך לבוא לפניו. ועל פיו נבאר גם אנחנו.

7. ברור לשוני של השורש ט.מ.א.

כל המעיין במקראות ייווכח במהרה שאין לשון הטומאה אלא שם נרדף לדבר נמאס ומתועב, שאנשים מתרחקים ממנו מחמת כך. ופעמים רבות במקרא השורשים ט.מ.א. וש.ק.ץ³³ מופיעים כצמד.

ועיין יחזקאל ד:יב-יג שקוראים טמא לדבר המלוכלך בצואה:

וַעֲגַת שְׂעִירִים תֹּאכְלֶנָה וְהָיָא בְּגִלְלִי צֹאֵת הָאָדָם תִּעְנֶנָה לְעִינֵיהֶם:

27 כמובן, מי שירצה יוכל לדחות שאף אם המציאות לא משתנה מדברים לא מהותיים – הדין של היחס כלפיה יכול להשתנות. או לטעון שהמציאות הרוחנית יכולה להיות בדברים המופשטים.

28 כוזרי, מ"ב פנ"ט-ס"ב ומ"ג פמ"ח-מ"ט, מובא חלקי לעיל.

29 מו"נ ח"ג פמ"ז, עיי"ש. זה גם כן אחד מטעמים שרש"ג הזכיר בקצרה באמונ"ד מ"ג, פ"ב (עמ' קכב במהד' הרב קאפח).

30 ספורנו, כוונות התורה.

31 בפירושו לויקרא יב, ב.

32 בפירושו לויקרא, עמ' ריט-רכג, כך א'.

33 אולם עיין במאמרו של הרב אלחנן סמט "דיני בעלי חיים: הטמא והטהור, הנאכל ואשר לא יאכל (פרק י"א)", עמ' 44-47 בכרך ב' של סדרה הראשונה של "עיונים בפרשות השבוע". שמראה שבפרשת החיות הטהורות והטמאות משתמשת בעקביות במלה "טמא" למינים שגם אסורים באכילה וגם מטמאים במגע, ובמילה "שקץ" רק למינים שאסורים באכילה.

וַיֹּאמֶר ה' כָּכָה יֵאָכְלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת לֶחֶמָם טָמֵא בְּגוֹיִם אֲשֶׁר אֲדִיחָם שָׁם:

וכן כתב רש"י סוטה ד::

כל האוכל בלי ניגוב ידיים - דבר מאוס הוא וחשוב כטומאה שנאמר ככה יאכלו בני ישראל את לחמם טמא אלמא דבר מיאוס קרי טומאה.

אברבנאל ויקרא פי"א שאלה ז (עמ' 117 במהד' חורב):

כי השקוץ והטומא' שניהם ענין אחד:

וכך הייתה ההוה אמינא של הכוזרי³⁴.

וכן הזכיר הרמב"ם מו"נ ח"ג פמ"ז, אף שטעמו העיקרי שונה:

ואלו כולן ג"כ דברים מכוערים נמאסים, ר"ל זב וזבה ונדה ומצורע ומת ונבלה ושרץ ושכבת זרע.

עוד יש להעיר שאחת מהמשמעויות של דבר טמא היא דבר שהאנשים נמנעים לגעת בו. ועיין איכה ד:טו:

סורו טָמֵא קְרָאוּ לָמוֹ סוּרוּ סוּרוּ אֶל תִּגְעוּ כִּי נָצוּ גַם נָעוּ אָמְרוּ בְּגוֹיִם לֹא יוֹסִיפוּ לָגוּר:

8. אבות הטומאה כולם קשורים למיאוס ואילו היטהרות קשורה לנקיון.

אכן כל הדברים המטמאים מאוסים הם. אפשר לחלק את כל מקורות הטומאה לארבע קבוצות:

טומאות מתים למיניהם – מת, נבלה ושרצים. מת – אין לך דבר יותר מאוס מהגויה של בן אדם. גם נבלות של בהמות, חיות ושרצים מאוסים ללא ספק. ומובן גם למה כולם מטמאים רק במיתתם – כי הגופים המאוסים מאוסים הרבה יותר במיתתם מאשר בחייהם. ואילו בשר של בהמה כשרה שחוטה אינו מאוס הואיל וראוי לאכילה.

טומאות מהפרשות הגוף: זב זבה נידה ובעל קרי – מובן שכל הפרשות הגוף מהאנשים האלו מאוסות הן. יולדת – בזמן הלידה יוצאות הרבה הפרשות מהגוף.

טומאת צרעת: מצורע – לא די שהמחלה עצמה מאוסה היא, אלא היא גם גערת הא-ל כיבואר בהמשך.

החטאות הנשרפות בחוץ, שעיר המשתלח ופרה האדומה – נבאר להלן שעל ידם מטהרים חטאים חמורים או טומאה חמורה, ולכן הם עצמם טמאים בגלל מיאוס החטא שהם טיהרו.

כללו של דבר כל דבר טמא הוא מאוס, בין שיהיה מיאוס פיזי, בין מיאוס רוחני.

ונאריך באבות הטומאה בהמשך המאמר.

ואם תשאל את שאלת הכוזרי³⁵. למה הצואה והשתן לא מטמאים אף על מיאוסם. נאמר שהתורה הקלה על מה שאי אפשר להיזהר בו. כי אין שום דרך להימנע מההפרשות האלו שאדם מוציאם כמה פעמים כל יום, ולכן אי אפשר לצוות לטמאם ולטבול כמה פעמים כל יום³⁶. ועיין אברבנאל

34 במ"ב, פס"א. שאחרי שהחבר הסביר שהטומאה קשורה למוות, הכוזרי אמר, שעכשיו הוא מבין למה הצואה והשתן לא מטמאים על אף מיאוסם. אולי יש פה פולמוס נגד הקראים שאכן סברו שהצואה מטמאה.

35 עיין בדברי הכוזרי בהערה הקודמת.

36 אבל עדיין מצאנו שהיו מתייחסים לצואה כלמשהו שצריך לטבול אחריו. ועיין משנה יומא פ"ג מ"ב: זה הכלל היה במקדש כל המיסך את רגליו טעון טבילה וכל המטיל מים טעון קדוש ידיים ורגלים:

כמובן אפשר להסביר שהכוונה שטבילה זה היכי תמצא לנקות את המקום המלוכלך בלי לגעת בו. וכן מצאנו ענין הלכתי להיטהר מהצואה, אף שלא דווקא דרך טבילה. ספר החילוקים בין בני מזרח ומערב סימן טו:

א"מ אין מקנחין במים, ובני א"י מקנחין, <מן הדא>: דור טהור בעיניו וכו'.

עיין בתוספתא ידיים פ"ב ה"ט לפי גירסת הר"ש משאנץ (בפירושו למסכת ידיים פ"ד מ"ח) (ועל פיו הגיה גם הגר"א):

אומרים טובלי שחרית קובלנו עליכם פרושים שאתם מזכירים את השם בשחרית בלא טבילה אומרים פרושים קובלנו עליכם טובלי שחרית שאתם מזכירים את השם מן הגוף שיש בו טומאה.

וביאר הגר"א:

פי' שהוא מלא צואה ולזה לא מהני טבילה.

ויקרא פט"ו שגם כן ביאר כך³⁷.

גם השורש ט.ה.ר. מציין דבר נקי. ועל זאת המשמעות אומרים זהב טהור וכסף טהור. וכן אומרים על דבר נקי מחטא שהוא טהור³⁸.

וכן עיין במשלי ל, יב, שטהור מנוגד למי שלא רוחץ מצואה:

דֹּר טָהוֹר בְּעֵינָיו וּמִצָּאָתוֹ לֹא רָחַץ:

ועיין גם רמב"ן ויקרא יב, ד:

ולפי דעתי, כי טעם טהרה נקיון, כלשון זהב טהור (שמות כה:לט), צרוף ומזוקק, וכן וישב מצרף ומטהר כסף וטהר את בני לוי וזקק אותם (מלאכי ג:ג).

וכן פעולות הטהרה הם פעולות המסמלות נקיון. והתורה קוראת להיטהרות "ורחץ במים".

ופרה אדומה אינה אלא סוג של קרבן חטאת דהיינו קרבן המחטא, במשמעות של חיטוי וניקיון. גם על אפר פרה אדומה יש להעיר שאפר הוא מן הדברים המנקים וכבר העיר על כך אור³⁹.

אמנם פה אפשר לדחות ולהגיד שהפרושים אמרו את מה שאמרו רק לשיטת טובלי שחרין. ועיין גם מצוות כיסוי הצואה במלחמה (שמובאת מיד לאחר דיני הוצאת בעל קרי מחוץ למחנה שאף אותו מגרשים ממחנה והקדמה בפסוק י (פי תצא מחנה על איביך ונשמרת מפל דבר רע): וטעם הדין בפסוק טו משותפים לשתי הדינים). דברים כג:טו:

וְיָד תִּהְיֶה לְךָ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְיִצְאָתָּ שָׁמָּה חוּץ: וְיָתֵד תִּהְיֶה לְךָ עַל אֲזֻנֶּךָ וְהָיָה בְּשִׁבְתְּךָ חוּץ וְחִפְּרָתָה בָּהּ וְשִׁבְתָּ וְכָסִיתָ אֶת צִאָתְךָ: כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ מְתַהַלֵּךְ בְּקֶרֶב מַחֲנֶיךָ לְהַצִּילְךָ וְלָתֵת אִיבֶיךָ לִפְנֵיךָ וְהָיָה מַחֲנֶיךָ קְדוֹשׁ וְלֹא יֵרָאֶה בְּךָ עֲרוֹת דָּבָר וְשָׁב מֵאֲחֵרֶיךָ:

הדין הזה הוא מדיני שמירת הקדושה של המחנה, כמו הדינים שיוזכרו להלן. רק שאינו קשור להגדרה הצרה של טומאה ההלכתית. מכאן רואים שעצם המיאוס סותר את הקדושה, שהיא כמו שנראה קשורה לעצם מושגים של טהרה וטומאה.

ועיין במאמרו של פרופ' מאיר בר אילן "האם המסכתות תמיד ומידות הינן תעודות פולמוסיות?", סידרא ה.

37 אברבנאל ויקרא פט"ו בתשובות לשאלות י-יד (עמ' 157 במהד' חורב):

ואמנם הפסולת ומותרות העכול ההוא. ידחם הטבע דרך המעים והמימיות דרך הכליות. ויצאו מלמט' בשתן וביציאה והם מותרות גסים שלא יאותו להזנת האברים וא"א שלא ידחם הטבע. ולכן המותרות האלה אינם נחשבים בתור' לטומא' ואינם מטמאים את אחרים לפי שלא יוכל האדם לחיות מבלעדי דחייתם והם נהוגים ונעשים בכל יום פעמים שלש עם גבר ולא חייבה התור' צרכיו אלא בנטילת ידים וברכת' ומפני זה היו הכהנים עושים צרכיהם בכל יום ולא היו רוחצים גופם וטמאים עד הערב בעבור'. והעכול השני הוא בכבד ששם יעכל את המזון השלוח אליו אל האצטומכ' ושם יתילד מן המובחר ממנו הדם ומן השאר יתילדו הליחות האחר' לבנה ואדומה ושחור'. והמותרות מזה העכול קצת' ידחה הטבע בזיעה ובהתעמלו' הגוף וקצת' ישלח אל המשכור' המיוחד' להם ופעמים שירבו וידח' הטבע בשלשול וברעיפ' הדם ויתר האופנים. והנה גם מותרות העכול השני הזה אינם מטמאות כשידחם הטבע. ולכך רעיפת הדם בנחירי' ויציאתו מדרך פה ובקיעת השריגים בהקזות ובכוסות המציצה או יציאתו בשלשול הכבדי או בטחורים לא יטמא ולא מנה הכתוב את זה מכלל הטומאות לפי שהם דחיות טבעיות שידחה אותם הטבע שלא ברצון האדם והמה צריכות אליו לצורך חיותו והעמדתו.

38 למשל ויקרא פרק טז, ל:

כִּי בְיוֹם הַזֶּה יִכְפֹּר עָלֵיכֶם לְטַהֵר אֶתְכֶם מִכָּל חַטֹּאתֵיכֶם לִפְנֵי ה' תִּטְהָרוּ:

יחזקאל פרק לו, לג:

כֹּה אָמַר אֲדֹנָי ה' בְּיוֹם טָהְרִי אֶתְכֶם מִכָּל עֲוֹנוֹתֵיכֶם וְהוֹשַׁבְתִּי אֶת הָעָרִים וְנִבְנוּ הַחֲרֻבוֹת:

חבקוק פרק א, יג:

טָהוֹר עֵינַיִם מִרְאוֹת רֵעַ וְהִבִּיט אֶל עַמָּל לֹא תוֹכֵל לָמָּה תִבְיֵט בּוֹגְדִים תִּתְחַרֵּשׁ בְּבִלְעַרְשָׁע צִדִּיק מִמָּוֶה:

ועוד הרבה פעמים בתנ"ך.

39 אור ה' מ"ב כ"ו פ"ב עמ' רסא-ב במהד' הרב פישר:

וכן מיני הטהרות והטבילות והזאות המעוררים האדם, היות העוונות ירשמו בו רשם כדמות בגד הצריך כבוס, ובאמצעות פעל הטבילות במים שכל גופו עולה בהן יחדש רושם בנפש להסיר מעליו חלאת העוונות ההם. ולזאת התחכמה התורה, אשר בטומאות החמורות, בטומאת מת ומצורע, שיהא צריך הזאות. כמשל הבגד המלכלך ביותר שלא ינקה בכבוס מים לבד, כי אם במי בורית, שהוא מהרכבת המים והאפר, ולדמות הנקוי הזה החזק בא בהזאה מים ואפר. וגזרה החכמה הא-להית שיהיה האפר מהב"ח הגדול שהיה קרב, מצורף מה שהתפרסם, שהאפר היותר חזק מה שאפשר הוא האפר הנעשה מב"ח, עד שיוציאו ממנו בעלי מלאכה גפרית. אמנם באו בו פרטים לרמזים, גלה קצתם רבי אלעזר הקליר...

9. ביאור המהות והטעם של דיני טומאה וטהרה.

וביאור הדבר שאחרי שאדם נגע בדבר המאוס אין זה ראוי שהוא יכנס לארמון המלך או יאכל משולחו בלי ניקיון. שהרי לביזיון המלך יחשב לו. ולכן הטומאה אסורה רק במתחם של קודש. וכן הכהנים אסורים ליטמא למתים בגלל שהם משמר הכבוד המקודש של המלך. ואילו איסור לנזיר ליטמא למת נובע משום ששערו מקודש לה'. ועיין במה שנכתוב במאמר על הנזירות. ועיין ספר החינוך מצוות רסג ושסב אף ששם הוא מבאר טומאה באופן יותר מציאותי, גם כן סובר שהאיסור קשור לכבוד המקדש⁴⁰. ואלו לגבי הענין לשמור על הטהרה אף במתחם של חולין עיין מה שהערנו לעיל, ועיין באריכות במה שכתבנו בביאור המצוות הנובעות מקדושה של עם ישראל ותקיש משם לפה.

כמובן שאין הכרח שהלכלוך יהיה ממשי. וכמו שאדם אחר שהלך לצרכיו אנשים נמנעים מללחוץ את ידיו לפני שישטפם, ואע"פ שאין שם שום לכלוך והיד כלל לא נגעה במישרין בבשר או בדבר אחר. אלא שישנו מיאוס פסיכולוגי אע"פ שהלכלוך הממשי למעשה אינו קיים. ולכן שטיפת ידיים במקרה זה אינה אלא ניקיון סמלי. (כמובן שיש ערך היגייני לשטוף את הידיים בגלל החשש מזיהום, אך המיאוס אינו נובע מזה אלא מעצם המעשה).

ומה יפו דברי רבינו הגדול, בכור שור בביאורו לחומש ויקרא יא,ב:

זאת החיה אשר תאכלו. כלומר, זאת הבהמה, חיה לאכול, שונ"א בלע"ז, אבל האחרות, אנפרימ"ש; "חיה", כמו "וחיתה המכה", כאדם שאומר לעבדו: אתה רגיל אצלי, אל תמאס עצמך במאכלים מאוסים ומזוהמים. כי כל מקום שנאמר "טמא", מאוס ומזוהם הוא, כדכתיב: "בגללי צאת אדם... ככה יאכלו בני ישראל את לחמם טמא", מאוס, ואדם מזוהם אינו ראוי לבוא לפני המקום. ועתה מפרש והולך מי מזוהם ומאוס ואינו ראוי להתקרב לפני המקום, אוכל בהמות טמאות ודגים טמאים ועופות טמאים ושקצים ורמשים. והנוגע בהם, והנושא נבלתם. וזבים, ומצורעים, נדות ויולדות, וטמא מתים, ובעלי קרי, והנוגע בהם. ובגד, ושתי וערב, ובתים מנוגעים, ושוכב עם הטמאות, כדמפרש בזה [ה]ספר; וכן בעוד מקומות בפירושו⁴¹.

עיין שם.

40 ספר החינוך מצוה שסב (לשלוח טמאים ממחנה השכינה):

משרשי המצוה, לפי שענין הטומאה ידוע לחכמים שיחליש כח הנפש השכלית ויערבב אותה ויפריד בינה ובין השכל עליוני השלם ותהי נפרדת עד אשר תטהר, וכמו שכתוב בענין הטומאה [ויקרא י"א, מ"ג] ולא תטמאו בהם ונטמאתם בהם, ודרשו זכרונם לברכה [יומא ל"ט ע"א] ונטמאתם בהם, כלומר שמעניות השכל מטמטמים בטומאה. על כן במקום הקדוש והטהור אשר רוח א-להים שם אין ראוי להיות בו האיש המלוכלך בטומאה. והענין הזה יש לדמותו על דרך משל לפלטרין של מלך שמרחיקין ממנו כל איש צרוע ונמאס בגופו או אפילו במלבושיו, וכעין מה שכתוב [אסתר ד', ב'] כי אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק.

ועיין עוד מה שכתב על הטומאה במצוה קנט (טומאת שמונה שרצים) ורסג (איסור לכהן להיטמא למת).

41 בכור שור לויקרא יא,ח:

ואם תאמר: שאני מת שצריך לקוברו ולעסוק בו כל, הזהיר עליו, נבילה נמי צריך להוציאה מביתו ולהרחיק הסרחון, זו זוהמא מעליו, כי איך יוכל לסבול הריח רע, כי כל עיקר אילו הטומאות אינו מזהיר אלא שלא יהו מזוהמים וטמאים, ואם לא יוכלו להוציא הנבילות והשרצים מביתם, הרי הם מזוהמים ומשוקצים וטמאים.

ויקרא יא,מה:

והייתם קדושים כי קדוש אני. נאה לקדוש שיהיו משרתיו קדושים ומובדלים מן הטמאות וטהורים.

ויקרא טו,לא:

והזרתם את בני ישראל מטומאתם. נראה לי לשון זרות אישטרוניירא [בלע"ז]. ורש"י פירש לשון פרישות, כמו: "וינזרו מקדשי בני ישראל". **מטומאתם.** מכל טומאות האמורות למעלה, מבהמות טמאות ועופות טמאים ודגים טמאים ושקצים ורמשים ויולדת ונגעים ונידה ובעלי קריי' וזב וזבה, כי כל זה דבר מיאוס וטומאה. **ולא ימותו בטומאתם.** שאשקץ אותם אם היו משוקצים כשאר אומות, ואני שוכן בתוכן כבין המלאכים, וראוין להיות נקיים וטהורים וקדושים ועם סגולה. ואם יכנסו לפני טמאים או יאכלו בקודשי שהם כאוכלים על שולחני ימותו בכרת, כי הבא למקדש טמא והאוכל קודש בטומאה בכרת, אבל אם ישמרו עצמם בטהרה אז טוב להם.

ועיין גם מה שהבאנו מפירושו של בכור שור לתחילת פרשת קדושים במאמרנו על מצוות הנובעות מהקדושה של עם ישראל. אך את חומרת טומאת המת פירש באופן אחר לגמרי, עיין בפירושו לבמדבר יט,ב. ועיין גם בפירושו לשמות טו, כו:

ויאמר לו אם שמוע תשמע: בקולי כלומר: "שם שם לו חוקים ומשפטים" שאמר: שבחוקים והמשפטים חיינו תלויים, והזהירם עליהם. כל המחלה אשר שמתי במצרים: לפי שדרך בני אדם להיות מתפחד מן הפורענות, שהוא רואה בא על חבירו, שם לפניו "מחלה של מצרים" שראו והיו יריאים ממנה. כי אני ה' רופאך: כמו שהרופא

ועיין באריכות מה שכתב הרב דוד הכוכבי בספר הבתים, ספר המצווה, מצוות עשה פט (עמ' קעה-ו):

והתבונן בענין מצוה זו כי עם היות לשון הפסוק מורה שבאה האזהרה במגע הנבלות והיינו יכולין לבאר ובנבלתם לא תגעו לאזהרת מגע הנבלה, ופסוק ולא לו תטמאו, לבאר שהנוגע בהן טמא שזה הענין אין ראוי להזהירו עד שיוכלו כלם להשמר עליה בשמירת שאר האזהרות, כי דבר מצוי הוא ענין הנבלות וג"כ צריך להרחיקם ולהסירם להרחקת העפוש, לכך אמר שאיננה אזהרה אלא רשות אם ירצה שלא יגע. אמנם כשנגע הוא טמא מצד העפוש הדבק בטומאות, ומפני שהעפוש ההוא אינו דבר מורגש לא נאסרו אלא לאכול בשר וליכנס במקדש למעלתו וקדושתו. והר"ם באר טעם כולל בכל הטומאות כמו שתמצא בפרק מ"ז משלישי.

ואנחנו נרחיב קצת באור במה שיראה לנו שיש הערה בענין הטומאות. זה שנאסרו הטמאים ליכנס למקדש למעלת המקדש, ולשמור הכונה בו כי כבר בארנו ענין המקדש והמכוון בו בהיותו בית אלקים, והוא התכלית האחרון שיבא האדם ויגור באהל ה' אשר לא יבא בו ערל וטמא, ולפיכך כשנטמא באחת הטומאות אין ראוי ליכנס במקדש. ויתעורר בזה הנכנס במקדש הוא החי האמתי, לא שיהיה לו מגע בגוף מת מיתה עפושה, או בענין שהוא כלו חמרי מצד רוע מזגו או עפוש. ולבאר כונתנו נאמר, כי ענין הטומאות הוא אם מצד מיתה עפושה בגוף טומאת מת ונבלה, או מצד שהחי ההוא כלו נמאס ומרוחק כטומאת בהמה טמאה ושמנה שרצים, או מצד חמרי כגון טומאת הנדה והיולדת וזב וזבה וטומאת זרע, או מצד עפוש החמר כגון טומאת המצורע. ולהיות ענין המצורע מורגש בהזק ומן החלאים המדביקים. באה מצות השלוח חוץ לג' מחנות וכבר בארנו זה במצות וישלחו. וטומאת הנבלה היא מצד עפושה, אמנם הטרפה גם אם היא מעופשת מצד חליה, החום הטבעי שבה ישמרנה מהעפוש הרב, לפיכך טרפה ששחטה אינה מטמאה כי אין העפוש בבעלי חיים אלא כשמת מעצמו, לא כשנשחטה כראוי והוציאו הדם באיברים הידועים. ולפי זה הדרך אמר שהבהמה שנפסלה בשחיטתה מטמאה משום נבלה, מפני שאין שחיטתה כראוי. ומה שלא תועיל שחיטה בבהמות הטמאות כי הבהמות הטמאות עפושן מצד עצמן, ובשרם כבשר הבהמה שמתה מאליה, בעפוש רב כל זמן שאין בו חיות. ומה שלא באה טומאה בנבלת העוף בנבלת הבהמה כי לא יתילד עפוש במעופפים מצד קלותם כמו שתילד בבהמות, ומפני זה אמרו שנבלת עוף טהור מטמא בגדים בבית הבליעה, לפי שאין עפושו מזיק בנגיעה אם לא כשבא בפיו, מה שאין כן בנבלת עוף טמא, כי גם אם העופות הדורסים מזונם כבד אין עפושם רב להיות ארסיים. ואולי יש רמז בעוף לדבר רוחני והוא מטמא בגדים בבית הבליעה, שהבולע קזית מנבלת עוף טהור ונגע כלים בשעת בליעה טמא ועושה ראשון לטומאה, ואין מטמא אדם רק כלים. וכן נבלת עוף טמא אינו מטמא מצד נבלת עוף רק מצד היותו אוכל טמא.

10. טומאת מת ופרה אדומה.

מת – היא הטומאה החמורה בתורה, אבי אבות הטומאה, שמטמא באוהל, והטהרה מטומאה הזאת מצריכה שבעה ימים כמו כל טומאה חמורה, וטומאה יחידה שמטמא אחרים לשבעה ימים, מה שאין כן צרעת, זיבה או לידה שמטמאה לשבעה ימים רק את מי שטומאה יצאה מגופו. וכן הטהרה ממנה מצריכה טקס מיוחד שכולל שימוש באפר של קרבן חטאת מיוחד.

וכל כך למה? מפני שאדם נגעל מגויות של בני מינו הרבה יותר מאשר הוא נגעל מגויות של יצורים אחרים ומכל דבר אחר שהוא. לכן טומאת מת היא חמורה הרבה יותר משאר טומאות. ולכן רק מת מטמא באוהל. ואפשר להשוות זאת לריח רע שמתפשט בתוך בית סגור⁴². אמנם לא

שומר מאכל האדם ומתקנו שלא יבא עליו שום חולי, כן אני אשמור אותך שלא תבא לידי חולי, כמו שהמתקני לך המים שלא יזיקו לך. וכן הזהיר הקדוש ברוך הוא על ישראל נבילות, שקצים, ורמסים, ובהמות טמאות, ועופות טמאים ודגים טמאים, שהם מזיקים וממאסים גופו של אדם, כי האוכלם נמאס ומזוהם. וגם הפרישם מנגעים, ומזבין ומזבות ויולדות ונידות, ומנבלת אדם, ובהמה, ומנגעי אדם ובתים ובגדים, שכל אילו מביאין אותם לידי זיהום, כי כל דבר שהכתוב קוראו "טמא" מיאוס הוא, כי טמא: לשון מיאוס, כמו שכתוב ביחזקאל "והיא בגלגלי צאת האדם תעוגינה [לעניניהם ויאמר ה'] ככה יאכלו [בני] ישראל [את] לחמם טמא בגוים". אלמא "טמא" לשון מיאוס. וכן אמרו רבותי "כל האוכל פת בלא ניגוב ידים כאילו אוכל לחם טמא", מפני שהוא מאוס, כשידי לחים הלחם נמאס מליחלוות מי ידיו, ומביאין זה הפסוק לראיה: "ככה יאכלו [בני] את לחמם טמא", שהוא לשון מיאוס, וזהו "כי אני ה' רופאך" שאפרישך מכל המיאוסין הללו, כי המיאוס מביא את האדם לידי חליות, וכן הוא אומר: "וברך את לחמך ואת מימך והסירותי מחלה מקרבך". ואינו אומר "כי אני ה' רופאך", שתהיה חולה וארפאך, דאם כך הוי קללה.

שאף שהזכיר שכל הגברים המטמאים מאוסים התורה הרחיקה אותם מפני שגורמים למחלות. כנראה סבר שזה טעם נוסף לאיסורי טומאה.

42 עיין ו. נועם בתוך ספרה על הטומאה, שאפילו שמו מעורר בי סלידה, עמ' 226. היא ניסתה להוכיח שם

הריח הוא זה שגורם לטומאה אלא הרגשה רעה ביותר של אדם שנתקל במת⁴³ ע"י מגיעה או שיתוף קורת בית אחת. ובגלל שמיאוס מן המת הרבה יותר חזק ממיאוס מהדברים האחרים, התורה גזרה על טומאתו טהרה יותר קשה מאשר לדברים האחרים. טהרתו מצריכה שבוע שלם והזאה באפר פרה ביום השלישי וביום השביעי, וגם כן טבילה אחר כך. וזה משום שטומאה כביכול חזקה מדאי מיד אחרי היטמאות בשביל להיטהר באופן מיידי וע"י מעשה אחד. לכן יש לחכות שלושה ימים ורק אז להזות אחרי שטומאה כאילו נחלשה קצת. ואז לחכות עוד פעם ולהזות, ורק אז לטבול. וכן בטומאת צרעת, זיבה ולידה התורה גזרה שאי אפשר להיטהר אלא אחרי זמן שעבר מהפסקת הטומאה. וזאת מפני שהטומאות הללו חזקות הן⁴⁴. לכאורה טעם איסור הכהנים להיטמאות למת הוא מפני מעלתם שהם מקודשים לה⁴⁵. ויש שפירשו משום שהם צריכים להיות מוכנים לעבודת המקדש⁴⁶. וקרובים שני הטעמים להיות שני צדדים של אותו טעם. ולכן אין ראוי להם להיטמאות עכ"פ בטומאה החמורה ביותר וגם ע"פ רב ביד האדם

מזה שחז"ל פירשו את מונח האוהל שהכוונה לטפח מקרה ואף על פי שאין שם קירות כלל. בשונה מכת ידועה שפירשו שהכוונה לשטח סגור כאוהל או בית. שחז"ל הסתכלו על הטומאה בתור מציאות שהולכת לפי כללים פיזיקליים, ואילו האיסיים – בתור דין. ומובן שאם כבר לנסות ולהביא ראיה משם – זו תהיה ראיה להפך המוחלט. וכל ההלכה כך היא – נותנת הגדרות וכללים מדויקים למצוות מופשטות. ואין שום מציאות שתוכל להתנהל לפי כללים אלו. וכמו שהזכרנו לעיל.

43 עיין גם בדברי הרלב"ג בפירושו לפרשת חוקת בביאורו של דיני פרה אדומה (עמ' 253 במהד' מעליות): וכדי שלא יחשוב אדם כי טומאת המת היא מפני העיפוש, שהוא מזיק לקרובים אליו, ביארה התורה שאפילו עצם אדם הוא מטמא זאת הטומאה החמורה, אף על פי שאין בו עיפוש.

44 עיין רלב"ג במאמרו על טעם הטומאה בסוף פרשת שמייני (עמ' 315-6 במהד' מעליות): והנה יטבול אחר התגלחת הראשונה והשנית, להעיר כי זאת הטומאה חזקה מאד ולזה לא יתכן שתוסר יחד בפעם אחת, אבל תסור קצתה בטבילה הראשונה וקצתה בטבילה השנית.

45 רמב"ן ויקרא כא,ד:

וטעם בעל בעמיו - כמו מבעלי יהודה (ש"ב ו ב), בעלי גוים (ישעיה טז ח), הנכבדים בהם, או האדונים, מלשון בעליו אין עמו (שמות כב יג), בעל הבית (שם פסוק ז), כי הנכבדים יקראו אדונים. יאמר, לא יטמא נכבד בעמיו להחל את כבודו, יפרש הכתוב כי למעלת הכהן בעבור שהוא ראוי להיות הגדול והנכבד בעמיו יזהירו שלא יחלל מעלתו בטומאת המתים. ויתכוין הכתוב בזה, שלא יעלה על דעתנו לומר שאין האזהרה אלא כבואם אל אהל מועד לשרת בקדש. וכן בכל הפרשה יזהיר כי הכל למעלתם, את אביה היא מחללת (פסוק ט), ולא יחלל זרעו (פסוק טו), וכן תרגומו של אונקלוס, לא יסתאב רבא בעמיה לאחלותיה. ובת"כ (אמור פרשה א טו) נדרש בבעל באשתו, כמו שכתב רש"י:

אברבנאל ויקרא פכ"א בתשובה לשאלות א-ב (עמ' 227 במהד' חורב) :

והכוונה השנית היא שהודיע יתברך לכהנים שמפני היות נפשם קדושה ודבקה בא-להים ראוי שינהגו עצמם בשמירה מעליא יותר מכל שאר בני ישראל אף על פי שכלם קדושים כמו שנפשות הכהנים מנפשותיהם. ולכך צוה לומר להם לנפש לא יטמא בעמיו רוצה לומר שמפאת נפשם שלמותה וקדושתה אין ראוי שיטמא אחד מהם בעמיו כי שאר העם יוכלו לעשותו אבל משרתי המקדש והכהנים הנגשים אל ה' יתקדשו מזה לנפש בעבור קדושת נפשם ושלמותה והיא ע"ד ונשמרתם מאד לנפשותיכם שהוא בעבור נפשותיכם.

וכן המשמעות בדברי בכור שור, אבן עזרא וחזקוני לויקרא כא,א. וכן ספר החינוך מצוות רסג (איסור לכהן להיטמא למת).

46 עיין באריכות במאמרו של הרב סמט "איסור הכהן להיטמא למת וטעמו כחלק מן הציוויים על הכהנים בפרשתנו (פרקים כ"א-כ"ב)" בכרך ב' שלהסדרה השלישית של "עיונים בפרשת השבוע" שמוכיח כן מהקבלת הפרשות של דיני הכהנים והקדשים. ועיין ספורנו ויקרא כא,ד:

לא יטמא בעל בעמיו להחלו. והטעם שלא יטמא הכהן כי אם לקרוביו הוא כי אמנם הכהן הוא בעל בעמיו להבין ולהורות כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפייהו (מלאכי ב, ז) וראוי לאיש כזה לנהוג נשיאות כי היכי דלשתמען מיליה ואין ראוי שיחלל הכנתו אל מקדש וקדשיו כדי לכבד המתים הבלתי קרובים כאמרם ז"ל (סנהדרין מז - מז) שהקבורה וההספד למת הם יקרא דשכבי. אמנם לקרובים התיר להטמא כי כבודם הוא כבודו:

אך עיין מה שפירש שם בפסוקים ו-ז. ועיין גם אברבנאל ויקרא פכ"א בסוף התשובה לשאלות א-ב (עמ' 229-230 במהד' חורב):

להחלו כלומר להיות הכהן מחולל בזה כי הכהן מחלל קדושתו בהיותו טמא שלא לצורך לפי שלא יוכל לעבוד את עבודת הקדש בהיותו טמא אבל יהיה תמיד טהור וקדוש לא-להיו, ואפשר לפרש בעל בעמיו על הכהן עצמו שלא יטמא הכהן שהוא בעל שר ואדון בקרב עמיו לפי שבטומאתו הוא מחלל את עצמו. הנה התבאר טעם המצוה הזאת כי מפני שהטמא למת אסור ליכנס למקדש ולעבוד עבודה, והיה הכהן משרת א-להיו עובד עבודתו. לכן לא היה ראוי שיטמא לשום מת כי אם לקרובים אליו שהם בערך המת שאין לו קוברים כי חששה תורה למה שיטה אליו

להיזהר מפניה, מה שהרבה פעמים ללא נכון ביחס לטומאות אחרות.

ובגלל שהאדם חש סלידה ומיאוס יותר חזקים כשהוא פוגש גויה של אדם קרוב אליו מאשר כשהוא פוגש גויה של אדם רחוק ממנו לכן זה לדעת רשב"י⁴⁷ הגוי אינו מטמא באוהל. או אולי זה קשור לזה שבחייו גוי מופקע מדיני הטהרה והטומאה – אינו נטמא ואינו מטמא. ועיין אברבנאל ויקרא פ"א בתשובה לשאלה התשיעית (עמ' 129 במהד' חורב):

ומה שיראה לי בזה כלו הוא שטומאת מת האדם היתה אבי אבות הטומאה והחמורה מכל הטומאות בבחינת הפועל ובבחינת המקבל ורצוני בבחינת הפועל לפי שנבלת האדם סרחונה מזיק מאד ומולידה עפוש רב בכל סביבותיו ומפסיד אויר הבית שהוא בו. ולזה אדם כי ימות באהל כל הבא אל האהל וכל אשר באהל יטמא והיה זה לפי שהאדם בטבעו יותר שוה המזג מכל המורכבים היה שבהפסד מזגו ויציאתו משווי יטה מאד אל ההפסד וההשחת' מכלם. כי הנה יקרה לו כמו שיקרה למאזנים השווים שבהיות הכף האחד השוה לכף השני בהחלט כשישימו דבר מועט בכף האחד תרד למטה לארץ והדבר המועט ההוא יטה אותה הרבה מפני שביציאתה מן השווי תטה אל קצה ההפלגה וההרחקה ממנו. וככה גוף האדם בהיותו חי מזגו הוא היותר שוה שאפשר וכשימות יצא מזגו מן השווי כל כך שפתאום במותו יהיה הסרחון וירבה העפוש בשעה אחת יותר ממה שיהיה לב"ח אחר שמת שיום אחד או יומים יעמוד מבלתי סרחון כלל. הנה אם כן מפאת הפועל שהוא גוף האדם תהיה טומאתו חמורה מאד. ואמנם מצד המתקבל המתפעל הוא לפי שהדבר יפעל בדומהו יותר ממה שיפעל במה שאינו דומה לו ולכן טומאת האדם יקבל ההתפעלות ממנה יותר אדם אחר דומה לו ממה שיקבל ויתפעל ממנה ב"ח ממין אחר.

אך הוא כתב טעם אחר לטומאת אוהל אברבנאל במדבר פ"ט בתשובה לשאלות יא-יב (עמ' 162-163 במהד' חורב):

ולפי שלא יטעון אדם אני לא נגעתי בגוף המת כי עם היות שהייתי באהל קרוב אליו לא נגעתי בבשרו לכן כדי לבטל הטענות האלה אמר הכתוב זאת התורה אדם כי ימות באהל כל הבא אל האהל וכל אשר באהל יטמא ר"ל וכל אשר באהל או בבית בגדים או כלים או אוכל ומשקה הכל יטמא וכל כלי חרס פתוח שאין כסויו צמיד ומחובר עליו כפתיל מהודק מלשון ויצמד ישראל והענין שלא תוכל הטומאה לבא בתוכו. וכן כל אשר יגע על פני השדה בחלל האדם שמת על ידי חרב או חנית או קשת כי זכר חרב לפי שדבר הכתוב בהווה. או במת רוצה לומר אדם שמת בשדה מעצמו והיה מושלך שמה או בעצם אדם אם נמצאו שם עצמות בפני עצמם או בקבר. והוא קבר המת והוא מאהיל עליו כלם צריכים טהרה מי אפר הפרה וכל זה היה אזוהרה לישראל בעבו' המלחמות שהיו עתידים לעשות בכבוש הארץ שכל הנוגעים באלו יתחטאו רוצה לומר כל אדם מעלה יטמא שבעת ימים ויטהר.

על תקשה עלינו ממאמרי חז"ל ששוללים לכאורה טעם לפרה אדומה או לכל הפחות את היכולת שלנו להשיג אותו. הלא תראה שהרבה ראשונים ניסו להסביר מצווה זאת. ר"מ הדרשן, רמב"ם, רמב"ן, אור ה', ספורנו ועוד. רלב"ג ואברבנאל בפירושם לפרשת חוקת עשו זאת בצורה מפורטת ביותר. נביא את חלק הפירושים הללו בהמשך.

פרה אדומה שנצרכת להיטהרות מטומאת מת היא ללא ספק סוג מיוחד של קרבן חטאת⁴⁸. הלא תראה שהתורה במפורש פעמיים קראה לה חטאת. ומזים מדמה אל נוכח פני אוהל מועד. כל זה

טבע האדם במולידיו ואחיו וילדיו ובאשתו.

ועיין איך רמב"ן פירש את איסור אכילת נבילה לכהן בביאור לויקרא כב,ח:

נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה - יאמר שיזהר מאכילת נבלה וטרפה, שלא יטמא בה ויצטרך להנזר מן הקדשים ולא יאכל בהם עד שירחץ בשרו במים ובא השמש וטהר. והטעם, בעבור שהזכיר טומאת האדם לכל טומאותיו, כי הזכיר הצרעת והזוב שיכלול הזכר והנקבה וטומאת המת ושכבת הזרע והשרץ, חזר להזהיר מן הקדשים בטומאת הנבלות. והזהיר בהם דרך התראה באכילתן, והטעם כי בעבור שנפש האדם קצה באכילת השרצים ולא תקוץ בנבלה וטרפה הזהיר על הטומאה בהווה.

וכן את הפירוש הזה הזכיר רלב"ג בביאורו בסוף פרשת אמור (עמ' 380 במהד מעליות). וכן הזכיר (שם, עמ' 380-379; 382) את הטעם הקרוב לטעם ראשון שהזכרנו, אך ע"פ גישתו מיוחד למהות דיני הטהרה. 47 קיימת מחלוקת ראשונים האם החכמים חולקים על רשב"י. וכן יש מחלוקת האם פוסקים כרשב"י. עיין אנצ"ת כרך ה', ערך גוי, טור שכו.

48 מפני הישור לא אוכל להסתיר שקבלתי כמה דברים ממאמרו של י. מילגרום על קרבן חטאת ופרה אדומה. יש שם דברים שאי אפשר שלא להיגעל ולהזדעזע מהם. אמנם גם נמצא בהם גם דבר טוב. תוכם אכלתי באופן חלקי ואילו קליפתם זרקתי בשלמותם. ועיין גם רמב"ן שכתב בפירושו לבמדבר יט, ב :

והאמת שהיא להעביר רוח טומאה ושריפתה כריח ניהוח בחוץ.

מראה שהיא מעין קרבן חטאת. באופן פשוט יש טעם אחיד לכל התנאים שלה: שהיא תהיה פרה, שהיא תהיה אדומה, תמימה אשר אין בה מום (שבאופן פשוט הינו כפל עניין במילים שונות לחיזוק העניין) ושלא עלה עליה עול. והם כולם מפני חשיבות הטקס. לכן הבהמה צריכה להיות מובחרת שבמובחרות. חכמים שונים נתנו טעמים שונים לצבעה האדום שח פרה. ואנו נפרש שדם צבע אדום הוא מפני החשיבות⁴⁹. עובדה היא שדמיה היו יקרים גם מפני שחז"ל למדו שהיא צריכה להיות תמימה באדמימותה. ויש שפירשו שצבע אדום בא כביכול להוסיף לכמות הדם המטהר, ואינו ישר בעיני. אמנם יתכן שצבע אדום (אף שאדום במקרה דנן אינו אלא חום בלשון של ימינו) מסמל חיים, ולכן הכרחי לטיהור מטומאת מת וצרעת⁵⁰. וכן שפירשו שהיא מגיעה ממין נקבה מפני שהיא חטאת יחיד⁵¹. אך קשה לקרוא לפרה רדומה שבאה משל ציבור חטאת יחיד, גם אם מטהרים בה בני אדם יחידים בנפרד. הדם של החטאת הוא המכפר והמטהר, ודם של פרה נמצא באפרה. ולא עוד אלא שהאפר עצמו הוא מהדברים המטהרים, עיין מה שהבאנו לעיל מאור ה'. ממה שראוי לשים לב אליו שלא רק פרה אדמה מטהרת טמאים ומטמאה טהורים, אלא כל חטאות הנשרפות, שהם מטהרים את המקדש מחטאים חמורים, אבל מטמאים את המתעסקים בהם. ומפני טומאתם שורפים אותם בחוץ. למה הדבר דומה? לספוג שניקו איתו לכלוך ומפני כך התלכלך בעצמו ומצריך חיטוי⁵². אמנם היא מטמאת את כל העוסקים בה, וכן אפרה טמא, מה

49 ואולי כבר פירש כך הרב דוד הכוכבי בספר הבתים, ספר מצווה, מצוות עשה צח (עמ' קעט). השאלה היא האם חלק השני של הסבר הוא טעם נפרד, או שרק הסבר של ראשון: ואמנם היותה אדומה, שאפשר שהוא השלמות בפרה עם מה שיש הערה באדמימות, כאמרו בענין

העונות אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו אם יאדימו כתולע כצמר יהיו.

50 כך ביאר הרב יונתן גרוס בהקשר לתולעת שני בטהרת הצרעת במאמרו "אדם מתאבל על עצמו" בתורת עציון על ויקרא עמ' 183.

51 עיין מר"נ ח"ג פמ"ו, שפירש למה קרבנות שונים באים ממינים מסוימים, אך לא דן שם בפרה אדומה. ואני שמעתי שמפני שהיא חטאת יחיד ולכן היא נקבה, ואילו כדי להרבות באפרה היא מגיעה מפרה דווקא, שהיא גדולה בבהמות הקרבות. ואני איני יודע להסביר למה כל כל קרבן מגיע מבהמה כזאת ולא אחרת.

52 עיין שד"ל לויקרא ב,יב:

ואמנם הזאת מי חטאת היא רמז להסרת החטא: הפרה הדומה היתה באדמימותה רמז לעון, וכן עץ ארז ואזוב ושני תולעת הם רמז לעון גדול וקטן, ובהישרפם יחדו כאילו עון מתבטל, והאפר הוא סימן לביטול העון; כל כן הזאתו מטהרת מטומאת מת שהיא טומאה חמורה. ואמנם אף על פי שהעון נשרף, לא נתבטל לגמרי, כי האפר הנשאר ממנו יש בו עדיין משהו מן העון, לכך הוא מביא טומאה קלה על הנוגע בו ואותה טומאה קלה עוברת בטבילה. והנה אין לתמוה איך הפרה מטהרת הטמאים ומטמאה הטהורים, כי היא מעבירה טומאה חמורה, והיא מביאה טומאה קלה. משל למה הדבר דומה, לכלי נחושת שממרקין אותו תחילה בחול, והמירוק ההוא מעביר מעליו מה שלא תספיק ההדחה במים להעביר מעליו; ולבסוף צריך להדיחו במים להעביר מעליו החול הנדבק בו, וכן בכתוב (ויקרא ו' כ"א) ומרק ושטף במים; וגם הממרק אותו צריך לשטוף ידיו, מפני הזוהמא שנדבקת בהן, כך אפר הפרה עושה מירוק חזק ומעביר הטומאה החמורה, ואחר המירוק צריך עוד טבילה כסלעוסקים במי נידה וגם למי שהזו עליו.

עיין גם רמב"ם במר"נ ח"ג פמ"ז:

וטעם קרא פרה אדומה חטאת היא, מפני שהיא משלמת טהרה טומאת מת להכנס למקדש ולאכול בקדשים אח"כ, כונת הענין שהוא אחר שנטמא נאסר עליו להכנס למקדש ולאכול קדשים לעולם, לולא זאת הפרה שנשאה זה החטא, כציון שהוא מרצה על הטומאה, וכשעירים הנשרפים, ומפני זה היה העוסק בפרה ובשעירים הנשרפים מטמא בגדים, כשעיר המשתלח אשר יאמן בו כי מרוב מה שנשא מן העונות הוא מטמא מי שנגע בו. הנה כבר זכרנו מזה הכלל טעמי מה שידענו לתת בו טעם כפי מה שנראה לנו:

ועיין גם בדברי הרמב"ן לויקרא טז,ח.

ומפני זה אמרו רבותינו (ת"כ פרק יג ט) ואת חקותי (להלן יח ד), דברים שיצר הרע מקטרג בהם ואומות העולם משיבין עליהם, לבישת שעטניו ופרה אדומה ושעיר המשתלח. ולא מצאו בקרבנות תשובה לאומות העולם עלינו, כי הם על אישי ה', אבל בשעיר המשתלח ישיבו עלינו, כי יחשבו שאנו עושים כמעשיהם. וכן בפרה אדומה, מפני שהיא נעשית מחוץ למחנה, וענינה דומה לענין שעיר המשתלח להעביר רוח הטומאה, כענין שנאמר בעתיד (זכריה יג ב) את הנביאים ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ. ומזה תבין טעם כבוס בגדי המשלח את השעיר לעזאזל והשורף את הפרה, ומה שהזכירו רבותינו (זבחים קד א) בכבוס הבגדים של פרים הנשרפים ושעירים הנשרפים:

עיי"ש שם בהרחבה את טעמו לשעיר המשתלח. ועיין גם רמב"ן במדבר יט,ב:

כבר כתבתי בענין שעיר המשתלח (ויקרא טז ח) מה טעם לאומות שיהיו מונין אותנו בזאת יותר משאר הקרבנות שיכפרו ויש מהם שיטהרו כקרבנות הזב והיולדת, כי מפני היותה נעשית בחוץ יראה להם שהיא נזבחת לשעירים על פני השדה, והאמת שהיא להעביר רוח טומאה ושריפתה כריח ניחוח בחוץ.

שאינן כן בשאר חטאות הנשרפות. ואולי זה מפני חומרת הטומאה שהיא באה לכפר, וכן מפני שמעשה הטיהור נמשך גם אחרי שרפתה – כל פעם שמטהרם איתה את טומאת מת. וכנראה מפני הטומאה הזאת לא קרב ממנה לא דם ולא אמורים למזבח. רק מזים מתוכה לכוון קדש הקדשים, מה שכנגד דם שנכנס לפניו של היכל בחטאות הנשרפות. ומשום הטומאה הזאת גם שאר חטאות הנשרפות נשרפות בחוץ. לא מפני שהן נעשות בחוץ הן מטמאות⁵³, אלא מפני שהן מטמאות - הן נעשות בחוץ.

משום חומרת הטומאה לטיהורם משתמשים במים חיים, דהיינו מי מעין הנובע, שאנשים מסתכלים כעל מקור טהרה יותר חזק מהמקווה. וכן הוא בטומאות החמורות האחרות – צרעת וזב.

אמנם למה מטהרים את טמא מת ומצורע ע"י עץ ארז, אזוב ושני תולעת, לא אוכל להגיד כי מפני ריחוק הזמנים והדעות מה שבזמן מתן תורה היה מובן לכל יהודי פשוט בימינו נעלם מעיני חכמים ומפני נבונים נסתתר. אפשר להביא הרבה השערות, אך לא טעם מוכח⁵⁴. למה שמזים את אפר הפרה ע"י אזוב וכן משתמשים בו בטהרת הצרעת וכן בקרבן פסח – ראיתי שמפני שאזוב טוב להזאה ובפרט להזאת דם כנראה משום ששערותיו סופגים את פיברין ולכן אינם נותנים לדם לקרוש⁵⁵. וכן מפני אזוב טוב להזאה, וסופג הרבה, משום כך שורפים אותו עם האפר, כדי כביכול להרבות, אף שבפועל אינו מוסיף הרבה לאפר. ואולי יותר נאה לפרש שהוא כביכול יספוג את הטומאה גם אחרי שישרף, כמובן רק בצורה סמלית. ויש להעיר שלארז יש שרף עם ריח חריף שמונע ממנו פגיעת המזיקים (אנצ"מ כרך א', ערך ארז, טור 554). ואולי משום זה הוא סמל של חיים והיטהרותאם כי יש לחשוב למה דווקא שני צמחיים קוטביים אלו, שמסמלים את הגדול והקטן בעולם הצומח נבחרו לכך מלכים א ה, יג:

וַיִּדְבֹּר עַל הָעֵצִים מִן הָאֲרֶז אֲשֶׁר בְּלִבְנוֹן וְעַד הָאֲזֹב אֲשֶׁר יֵצֵא בְּקִיר וַיִּדְבֹּר עַל הַפְּהֶמָה וְעַל הָעוֹף וְעַל הָרֶמֶשׂ וְעַל הַדְּגִים:

ואיני יודע טעם ע"פ הפשט לדבר. ואילו תולעת שני אולי גם כן בגלל צבעו אדום זוהר מסמל את

באופן כללי עיין גם בדברי רס"ג באמונ"ד, מ"ג, עמ' קמז במהד' הרב קאפח. דבריו צוטטו ע"י רבים:

והשמיני יחשב בפרשת פרה אדומה היאך תורתה מטהרת את הטמאים ומטמאה את הטהורים. ונאמר, כי אין זה מוזר שדבר אחד יעשה שתי פעולות נגדיות בהתאם לגוף המקבל אותן, שהרי אנו רואים את האש מתיכה את העופרת ומקפאה את החלב, ורואין את המים מרטיבין עץ התרזה ומיבשין עץ השקמה, ומצאנו שהאוכל הטוב מועיל לרעב ומזיק לשבע, ומוציאין אנו התרופה הטובה מועילה לחולה וממועילה לבריא, ולפיכך אינו מוזר שיהא דבר מטהר את הטמא ומטמא את הטהור.

53 אמנם עיין במאמרו של הרב אלחנן סמט "פרה אדומה — מטהרת טמאים ומטמאה טהורים" ואין בכך סתירה (י"ט, א-כב), עמ' 287-291 בתוך כרך ב' של הסדרה השלישית של "עיונים בפרשות השבוע. שכתב כך, וכן הביא כך מרמב"ן בסוף פירושו לויקרא טז, ח ומשך חכמה לבמדבר יט, ג.

54 ומה יפו דברי רבינו הגדול איש האמת הרמב"ם, שאף שהיה גדול הראשונים לא היה בוש לומר: "לא ידעתי". מו"נ הנבוכים ח"ג פמ"ז:

אך היות טהרתה בעץ ארז ואזוב ושני תולעת ושתי צפורים, כבר נודע טעמם במדרשות ואמנם אינו נאות בכונתנו, ואני לא ידעתי עד היום טעם אחד מהם, ולא טעם עץ ארז ואזוב ושני תולעת בפרה אדומה, וכן אגודת אזוב שמזים בה דם הפסח אינו מוצא דבר שאסמך עליו ביחדו אלה המינים

אמנם חכמים שונים נתנו טעמים שונים לדין הזה. אך מידי השערה לא יצאנו. עיין למשל אברבנאל על פרשת חוקת בתשובה לשאלה ח (עמ' 161 במהד' חורב) שקרובים דבריו להיות דברי פשט:

וצוה שישליך אל תוך שריפת הפרה עץ ארז ואזוב ושני תולעת אם לרמוז שהיתה הפרה רומזת אל כל העדה כקטן כגדול ולכן זכר הארז שהוא היותר גבוה שבעצים והאזוב שהוא הנמוך שבכלם. וכמ"ש מן הארז אשר בלבנון עד האזוב היוצא בקיר וכן התולעת הוא נמוך מאד. ואם לפי שאפר הפרה היה בלבד לטהר את הטמאים ממגע מת. וכבר ביארתי בסדר ויהי ביום השמיני שהטמא' היותר חמורה מכל הטומאות היא טומאת מת אדם כל להיות מזגו יותר ישר ושוה ממזגי כל המורכב' היה שביציאו מן השווי יתעפש יותר משאר הב"ח ולכן הנוגע במת האדם אשר ימות יתעפש בעצמו מהמגע ההוא ואם אינו מרגישו וישתנה ריחו ומראהו כמו שיקרה למצורע בהיותו כמת. ובעבור זה חששה תורה מאד שהטמא מת מהמין הזה מהטומאה לא יכנס למקדש שיחללהו. ולרמוז שעם אפר הפרה תוסר ותבטל הטומאה ההיא וכל הדברים הרעים העלולים ממנה. צוה יתברך שישליכו בתוך שריפתה עץ הארז שלא יכנס בה העפוש בשום זמן. והאזוב שריחו טוב. ושני תולעת שמראהו אדום ומשובח להגיד כי עם מי הנדה יותר עפושו וריחו הנבאש ומראהו הירוק בסבתו עפוש דמו וכמו שביארתי זה בקרבן המצורע במקומו. אמנם בפר חטאת כ"ג שלא היה חשד לדבר מזה לא הוצרך לעשות כן והותרה השאלה הח'.

55 אנצ"מ, כרך א', ערך אזוב, טור 186.

החיים ולכן משתתף בטיהור מטומאת מת וצרעת שדומה למוות (עיין להלן). דברים כט, כח:
הַנְּסִתָּהּ לַה' אֶל־לִהְיוֹנוּ וְהַנְּגִלָה לָנוּ וּלְבָנֵינוּ עַד עוֹלָם לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת:

11. טומאת הצרעת וטהרתה.

צרעת – טומאת הצרעת התייחדה משאר טומאות בכמה דינים. ראשית, טומאתה תלויה בהוראת הכהנים, מה שאין כן בכל שאר הטומאות, שמטמאות ללא תנאי. ולא עוד, אלא התורה מורה שהכהן יצווה לפנות את הבית המנוגע מהכלים קודם בואו, כדי שלא יטמאו אחר ההסגר בהוראתו! היא נתייחדה בדיני הסגר וחילוט, ואילו כל שאר הטומאות (פרט לזב, ששם יש לבדוק האם אכן זיבה היא) תמיד מטמאות מיד. למצורע יש חיובים שלא מצאנו בשאר הטמאים: לפרוס בגדיו, לפרוע ראשו, לעטות על השפם, ולהיקרא טמא טמא (אף שבתו"כ למדו מכאן גם לשאר מטמאי אדם (לשון הרמב"ם)). וכן חייבה אותו לשבת בדד מחוץ למחנה ישראל, דהיינו בא"י מחוץ לערים המוקפות חומה מימות יהושע בן נון. היא מטמאה בביאה, שדומה לטומאת אוהל במת, אף שחלשה ממנה, מה שאין כן בשאר הטומאות. וכן מצורע הוא טמא יחיד שמביא אשם (נזיר שנטמא אין עניינו לכאן, מפני שהוא מביא על שלא נשמר מטומאת מת).

ויש לעיין מה גורם לדינים מיוחדים אלו. היו שפירשו כמה מדיני צרעת כדי להרחיק חולי מידבק⁵⁶.

ואינו נכון לפרש כך את כל דיני הצרעת. הרי תורה אינה ספר רפואות. וכי אין מחלות יותר מסוכנות כדבר שיש להרחיקם, והתורה לא ציוותה מאומה מכל זה? ואם דיני הצרעת נשנו משום הידבקות המחלה, איך התורה הורתה לכהן לצוות לפנות את הבית טרם בואו, שלא לטמא את תכולתו ולהרבות בכך את הטומאה, והלא אולי הבית אכן לקה בצרעת, ואיך היא שברה את הקרנטין עוד קודם חלותו? ולמה לפי ההלכה הגוי אינו מטמא בצרעת? הלא נעמן היה גיבור חיל מצורע, וצרעת לא הפריע לו להיות שר צבא מלך ארם, ולא הרחיקוהו לשבת בדד? אמנם מה שאמר שהמלך ישען עליו אינו ראייה שאין זה חולי מידבק, כי הלא זה נאמר רק אחרי שנרפא. ועיין עוד בביאור השד"ל לויקרא ב, יב, ביאור רש"י הירש לפרט תזריע ובמאמרו של הרב סמט⁵⁷.

אמנם נכון שצרעת מחלה היא שנמצאת אף אצל גוים⁵⁸ אף שהצרעת של גוי אינה מטמאת מבחינה הלכתית⁵⁹ וזה מפני שגויים מופקעים מכל דיני הטהרה שנצטוו לעם ישראל לבדו. אף שאין שום מחלת עור בימינו שתיאורה מתאים בדיוק לצרעת, ואולי כבר אזלה מן העולם, עיין במאמרו הנ"ל של הרב סמט, (עמ' 60-61) ובאנצ"מ כרך ו' ערך צרעת, טורים 8-776.

ואכן ההסגר הוא בשביל לבדוק האם מחלה התפשטה, ועיין בבכור שור⁶⁰ ורמב"ן⁶¹. ועיין עוד

56 כך למשל רלב"ג במאמרו על טעם הטומאה בסוף פרשת שמיני (עמ' 308 במהד' מעליות). בכור שור וחזקוני (על ויקרא יג, מו) ביאר שהמצורע מחוייב לשבת בדד, משום שחולי שלו מדבק. חזקוני וראב"ע (על ויקרא יג, מה) פירשו שמצורע מחוייב לעטות על שפם משום הוא מזיק עם רוח פיו. עיין גם בראב"ע ויקרא יג, ב וכן ר' דוד הכוכבי, ספר הבתים ספר מצות עשה, פט (מובא לעיל).

57 "קוצותיו תלתלים שחורות כעורב" (שה"ש ה', יא) טעמי טומאת הצרעת ושאר הטומאות" בכרך ב' של הסדרה השנייה של "עיונים בפרשת השבוע", עמ' 63-61.

58 עיין למשל בראשית רבה פרשת וישב פ"ח:

ור' שמואל בר נחמן אמר לא היו אומות העולם ראויים שיהיה בהם מעלה חטטים ולמה יש בהם מעלה חטטים, אלא שלא יהיו מוניין את ישראל ואומרים להם לא אומה של מצורעים אתם על שם חרפת נבל אל תשימני.

59 משנה נגעים פ"ג מ"א.

60 בכור שור ויקרא יג, ד (והועתק בחזקוני):

והסגיר הכהן את הנגע. שלא יראינו עד שבעת ימים, כי אז יבין בפסיון כי הרואה תדיר דבר והוא גדל מעט מעט אינו מתבונן בגדילתו, כמו אותו שרואה אותו לפרקים. והא ליכא למימר שיעשה סימן סביב הנגע, דהסימן ימחק בעל הנגע, ויעשה סימן אחר הרחק מן הנגע, כדי שיחשבוהו טהור ולא יוציאוהו חוץ למחנה, ויביאוהו לידי זיוף, אבל בנתק לבדו עושה סימן מן השערות, שאין לזייף כדלקמן.

61 רמב"ן ויקרא יג, ג:

והתורה רצתה בטהרת ישראל ובנקיות גופם, והרחיקה החולי הזה מתחילתו, כי המראות האלו אינן עדיין צרעת גמורה אבל תבאנה לידי כך. ויאמרו הרופאים בספריהם, הבהרות נירא מהן מהצרעת. ולכך יאמר הכתוב בהן בתחילתן "נגע צרעת", כלומר מכה של צרעת, איננה צרעת גמורה, ובהיות סימני הטומאה גמורין לאחר ההסגר שיאמר "צרעת היא", יתכן שהיא צרעת גמורה. ופעם יאמר בטומאה (פסוק כ) וטמאו הכהן נגע צרעת היא, והכונה לומר שיטמא בו מעכשיו כי הוא נגע שיבא ודאי לידי צרעת, וראוי להבדל מעתה מן העם. וכן וטמא הכהן אותו נגע הוא (פסוק כב), יאמר שהוא נגע גדול שלא יתרפא, אבל יגדל כל היותו ויפשה כאשר פשה עתה:

אלא יש לפרש שצרעת היא עונש מהשמים וגערת הא-ל על העברות. הלא במקרא מפורש שצרעת של מרים⁶³ גחזי⁶⁴ ועוזיהו⁶⁵ באו כעונש מהשמים. ובפרט על המעילה בקודש. צרעת בגדים ובתים זה גם סוג של עונש. חז"ל אף מציינים בכמה מקומות (למשל ערכין טז.) על איזה עבירות באה הצרעת. וכך פירשו רבים⁶⁶, ואילו שד"ל פירש כך גם את שאר הטומאות⁶⁷. וכן משום דיני הטומאה של הצרעת התורה מסרה אותה לכהנים⁶⁸, שהם משרתי ה' וכן הם מופקדים על שמירת הטהרה, לא על שמירה ממחלות. ודיני המיוחדים של המצורע אפשר לדמות להתנהגות של מנודה כלפי שמים ומתאבל על כך⁶⁹, ועיין אברבנאל⁷⁰. ולפי זה זה גם יסביר את האיסור לתלוש סימני צרעת שחז"ל למדו מפסוק בדברים כד, ח⁷¹. ולא עוד, אלא שאדם חייב רק אם הוא נטהר עם תלישתו. ואם דיני צרעת מבוססים על הרחקת המחלה – אדרבא ואדרבא שיתלוש וישרוף! אלא הביאור הוא שמפני שצרעת היא עונש מגבוה – לכן תלישת סימני הצרעת היא כבעיטה בעונש שהגיע

62 בפרשת תזריע פ"ג ממילים "והיתה ההסגרה כדי שיפעל".

63 במדבר יב, י.

64 מלכים ב ה, כז. אמנם שם זה גם מידה כנגד מידה על מעילה במתנת נעמן.

65 דה"מ ב כו, כ.

66 עיין למשל כוזרי מ"ב פנ"ח, רמב"ם משנה תורה, הלכות טומאת צרעת פט"ז, מו"נ ח"ג פמ"ז, רמב"ן לויקרא יג, מז; יד, מג-ה, ספר החינוך, מצוות קסט (טומאת הצרעת), מצווה קעב (צרעת בגדים) ובמצוות אחרות הקשורות לצרעת, ספורנו לויקרא יג, באחרים.

67 בביאורו לויקרא יב, ב.

68 ועיין אברבנאל ויקרא פ"ג בתשובה לשאלות ה-ז (עמ' 136-137 במהד' חורב):

וזה טעם למה הזהירה תורה כל כך על הצרעת ולא עשה כן על יתר החללים שלא היה זה מפני היותו חולי מתדבק אלא מפני הטומאה שהמצורע מטמא אחרים. והטומאה היא מיוחדת לנפש כמו שאמר' ולא תטמאו את נפשותיכם. ומפני הטומאה היתה כל ההנהגה הזאת. גם שחולי הצרעת יפסיד האויר מה שאין כן בשאר החללים שאינם מטמאים את הנפש ולא מפסידים את האויר ומחללים המקדש והמחנה הקדוש. ולא יחס ראיתו אל הכהן להיותו חכם בחכמת הטבעים והרפואות אלא מפני שהכהן הוא המזהיר על הטומאות הוא המטמא את הטמא ומטהר הטהור גם שקרבנות המצורע יהיו על ידי הכהן ולכן היו דיני הצרעת ומשפטיה על פיו וכמו שאמר במשנה תורה (דברים כ"ד ח') השמר בנגע הצרעת לשמור מאד ולעשות ככל אשר יורו אתכם הכהנים.

69 עיין ויקרא יו, כא, וכן יחזקאל כד, יז.

ספרא תזריע - פרשת נגעים פ"ה פ"ב ז, והועתק ברש"י:

ועל שפם יעטה חופה ראשו כאבל, וטמא טמא יקרא, אומר פרוש, אין לי אלא זה בלבד מניין לרבות שאר המנוגעים תלמוד לומר טמא טמא יקרא.

בכור שור ויקרא פרק יג, מה:

והצרוע. אכולהו קאי, ינהג מנהג אבילות, שהוא כמנודה לשמים, שפרשו מעלניו אשתו ו[בניו, וטמא טמא יקרא, שירחיקו ממנו. ואמרו רבותינו שצריך להודיע צערו לרבים, ורבים יבקשו עליו רחמים

אבן עזרא ויקרא יג, מה (אמנם את דין עטיית שפם פירש מטעמי היגיינה כמו שהזכרנו) והועתק בחזקוני:

בגדיו יהיו פרושים כמו קרועים, להכירו ללכת במנהג משונה, או טעמו כענין אבל, על כן בגדיו יהיו פרושים וראשו פרוע. והטעם, שיתאבל על רוע מעשיו, כי בעבור מעשיו בא לו זה הנגע.

ועיין גם שד"ל לויקרא יג, מה.

70 אברבנאל ויקרא פ"ג בתשובות לשאלות י-יא (עמ' 142 במהד' חורב):

ואחרי שהשלימה התורה משפטי הצרעת האלה נתן דין כולל בכל מצורע מאיזה אופן שיהיה אם בנגע ואם בשחין וממכות או מנתק כאמרו והצרוע אשר בו הנגע רוצה לומר והמצורע שכבר טמאו הכהן בעוד שיהיה בו הנגע יתאבל המתאבל על רוע מעשיו שגרמו לו החלאי' ההם כי אולת אדם תסלף דרכו ולכן בגדיו יהיו פרושים רוצה לומר קרועים וראשו יהיה פרוע שיגדל השער כאבל. והרלב"ג כתב שראשו יהיה פרוע רוצה לומר מכוסה וממה שאמר ועל שפם יעטה מורה שראשו יהיה גלוי ופיו מכוסה ויהיה על שפם יעטה לסתום הבל פיו כדי שלא יזיק לבני אדם הבריאם בהבל רוחו גם להיות נכר שהוא מצורע ויתרחקו ממנו כל עובר דרך לכן טמא טמא יקרא שיפרסם בקולו כי טמא הוא כדי שלא יקרבו אליו שאר האנשים ויטמאו אותם וכל הימים אשר יהיה הנגע בו בדרך ישב מחוץ למחנה יהיה מושבו כדי שלא יטמא את אחרים וצריך הכהן לצאת לבקרו מחוץ למחנה. אבל אחרי שיטהר ישוב לאהלו כאשר אבאר:

71 דברים כד, ח:

השמר בנגע הצרעת לשמר מאד ולעשות ככל אשר יורו אתכם הכהנים הלויים כאשר צויתם תשמרו לעשות:

אמנם בעלי הפשט ביארו שהכוונה שאין לישא פני מצורע חשוב כמרים או עוזיהו מלך יהודה.

מה⁷². והראיה הניצחת לפירוש הזה שהמצורע מביא קורבן אשם שתמיד בא על חטא, בשונה מחטאת שהינו קורבן טהרה. רק מפני שכל טומאת הצרעת מעיקרא תלויה בגערת הא-ל – לכן התורה הייתה יכולה להורות לכהן לפנות את תכולת הבית טרם היטמאו, זה לא היה הגיוני אם היה מדובר בחוקים היגייניים.

מפני שהוא חוטא התורה גירשה אותו אפילו ממחנה ישראל, שלדורות הכוונה לערים המוקפות חומה מימי יהושע בן נון. הצרעת מטמא בביאה מפני שיש להתרחק ממה שמעורר זעם א-ל הממית. ואין זה מפני שהצרעת דומה למוות, שאם כן, למה יש טומאת ביאה אף בצרעת הבית והבגד?

ויש לשאול למה דווקא צרעת מכל המחלות היא נדוי כלפי שמים? התשובה על השאלה הזאת נעוצה בכך שהצרעת מסמלת מוות, מפני שהמצורעים עם נגעים לבנים שקועים היו דומים למתים מהלכים. הלא תראה שצרעת של מרים הושוותה למוות חלקי⁷³. וכן כשהתורה מספרת על טהרת המצורע כי כל הזמן משתמשת במילה חיים⁷⁴, מה שמורה שהצרעת היא ההפך – המוות. הצרעת היא תחילת המוות ולכן היא כהתראה לאדם על מעשיו. ועל הקשר בין צרעת למוות עיין במאמר הנ"ל של הרב א. סמט (עמ' 70-71) וכן הרב י. גרוסמן במאמרו "אדם מתאבל על עצמו" בתורת עציון על ויקרא, עמ' 179-184.

טהרת המצורע דומה לשעירי יום כיפור – שאחד מהם חטאת – ואחד הולך למקום בלתי מיושב כדי כביכול לקחת טומאה לשם. רמב"ן ויקרא יד, נג:

וכפר על הבית וטהר - הנה הכפרה הזאת בצפור המשתלחת שתשא הצפור את כל עונותיו אל מחוץ לעיר אל פני השדה, כענין הכפרה בשעיר המשתלח.

רשב"ם ויקרא טז:

לשלח אותו לעזאזל המדברה - לפי פשוטו לשלח אותו חי אל העזים אשר במדבר, כמו שמצינו בציפרי מצורע ושלח את הצפור החיה על פני השדה, לטהרו מטומאתו. אף כאן לטהר את ישראל מעונותם משלחו אל המדבר והוא מקום מרעה הבהמות, כדכת' וינהג את הצאן אחר המדבר. ובתלמוד מדבריות בייתות:

אמנם הציפור השחוטה אינה קרבן, היא גם לא נקראת חטאת⁷⁵. מכל החטאות מזים על מזבח, היכל או קודש הקדשים כדי לטהרם. אפילו את דם הפרה מזים לכיוון קודש הקדשים. אבל כאן מזים רק על מצורע כדי לטהרו, לא על מזבח או היכל כדי לטהרם! וכן מזים עליו מדם האשם כדי לכפר לו. על הטעם של עץ ארז אזור, תולעת שני ומיין חיים עיין מה שכתבנו בהקשר לפרה

72 עיין גם ספר החינוך מצוה קע (על איסור לגלח את שער הנתק):

משרשי המצוה, לרמז שיסבול כל אדם אי זה צער ואי זה עונש שיענישהו השם ברוך הוא ולא יבעט בהם, ואל יחשוב שיהיה יכולת בידו לבטל אותם ולהעלימם מן הבריות, רק יש לו לבקש תחינה מאת האל ברוך הוא שירפא מחץ מכותיו. וזה השורש יספיק גם כן ללאו דלא יקוץ בהרתו שבסדר כי תצא.

וכן ספר החינוך מצוה תקפד (שלא לתלוש סימני הצרעת):

משרשי מצוה זו כתבתי בסדר אשה כי תזריע באזהרת ואת הנתק לא יגלח בסימן קע"ב [מצוה ק"ע], וקחנו משם.

73 במדבר יב, יב:

אל נא תהי כמת אשר בצאתו מרחם אמו ויאכל חצי בשרו:

74 ויקרא יד, ג-ז:

ויצא הכהן אל מחוץ למחנה וראה הכהן והנה נרפא נגע הצרעת מן הצרוע: וצוה הכהן ולקח למטהר שתי צפרים חיות טהרות ועץ ארז ושני תולעת ואזב: וצוה הכהן ושחט את הצפור האחת אל כלי חרש על מים חיים: את הצפר החיה יקח אתה ואת עץ הארז ואת שני התולעת ואת האזב וטבל אותם ואת הצפר החיה בדם הצפר השחטה על המים החיים: והזה על המטהר מן הצרעת שבע פעמים וטהרו ושלח את הצפר החיה על פני השדה:

75 ועיין אברבנאל ויקרא פי"ד בתשובות לשאלות א-ג (עמ' 152 במהד' חורב):

והרלב"ג כתב שנראה לו כי היו מקריבים אותה כי חטאת היא ותמהתי ממנו כי החטאת לא היתה נקרבת כי אם נשרפת:

אדומה. גילוח שער הוא כדי להסיר את הטומאה וכך כתבו בכור שור⁷⁶, חזקוני⁷⁷ רלב"ג⁷⁸ ואברבנאל⁷⁹.

זה יחרוג ממסגרת המאמר לנסות לדון בזיהוי מדויק של הצרעת אציין רק לרמב"ם שכותב שצרעת זה שם קיבוצי לדברים שונים. הלכות טומאת צרעת טז, (עיין שם שמבאר שצרעת אינה מחלה טבעית אלא עונש על העברות):

הצרעת הוא שם האמור בשותפות כולל עניינים הרבה שאין דומין זה לזה, שהרי לובן עור האדם קרוי צרעת, ונפילת קצת שיער הראש או הזקן קרוי צרעת, ושינוי עין הבגדים או הבתים קרוי צרעת על מה שהתורה טיהרה את המצורע כשצרעת לבנה כסתה את כל גופו יש להביא את דברי האבן עזרא ויקרא יג, ג:

וטהר את הנגע כי כבר יצא הנגע כולו לחוץ והוא סר ממנו.

ועיין גם רלב"ג⁸⁰ ואברבנאל⁸¹ שפירש כך. ורציתי גם לציין למה שקראתי בספרו של פנחס אלפרט "גשם ורוח" עמ' 82 והלאה שיש מחלות שכל הזיהום נמצא במקום החיבור בין הנגע לעור הבריא. ואילו הנגע עצמו אינו אלא מעין הצלקת. וזה יכול להסביר למה עם הצרעת התפשטה בכל הגוף התורה טיהרה אותו. ועיין עוד ביאורים בבכור שור⁸² ובספורנו⁸³.

76 בכור שור ויקרא יד, ח-ט:

וגלח את כל שערו. מיד, כדי לנקות עצמו מן הטומאה היטב. ביום השביעי יגלח מה שיצמח באותם שבעת ימים, ושני גילוחין עושה תגלחת ראשונה ביום טהרת הצפורים ותגלחת שניה ביום השמיני לטהרה שנייה, ביום השמיני לטהרת צפרים.

77 חזקוני ויקרא יד, ט:

והיה ביום השביעי יגלח מה שצמח באותן הימים השבעה, ושני גלוחין היה עושה. את כל שערו את ראשו אבל גבי לויים לא נאמר אלא והעבירו תער על כל בשרם כלומר והעבירו תער על בשר כולם כדרך המתגלחים לנוי סביבות הראש והזקן וגבות העינים, שמגלחין מקצת ומשיירין הרוב, שאם אתה אומר כך יגלחו כל השער נמצאו באים מנוולים לפני שכינה אבל מצורעים אילו אפשר להפשיט עורם מעל בשרם ולהיותם חיים היה הכתוב מזקיקם לכך בשביל הצרעת שזרחה על עורם.

78 במאמרו על טעם הטומאה בסוף פרשת שמיני, עמ' 315 במהד' מעליות:

והנה יגלח כל שערו ביום הנקוהו מזאת הטומאה, לפי שהשער גדל במצורע מזה הדם המעופש, ולזה ימצא בו רושם מזה, כמו שנזכר בתורה בסימני הצרעת; ולזה ראוי שיוסר, כי הוא כאילו היה מחומר הצרעת. ולזה לא יטהר אלא כשישוב להתגלח שנית אחר עבור שבעת ימים, כי מה שנשאר מהשערות בשורשיהן בעור כבר יוסר בזאת התגלחת השנית; כי השער גדל משורשו, ולזה תמצא כי בהתהפך השער ללבן, בסיבת ממשלת החום הנכרי, יתחיל להתלבן משורשו.

79 אברבנאל ויקרא פ"ד בתשובות לשאלות א-ג (עמ' 152 במהד' חורב):

והנה צוה שיכבס הצרוע את בגדיו וגלח את כל שערו לפי שבגדי המצורע היו מזוהמים מהצרעת וכדי להסיר ממנו את הדמיון ולטהרם מהטומא' שנדבקה בהם ממנו והיה גלוח השער לפי שעם הצרעות יפול השער ויתראה באדם מקרה ההפסד. לכן צוה שיגלחחו כי בא שמה בריאות חזק וחדש והדברי' הראשונים יפלו.

עיין שם שהמשך דבריו שזה רומז לתיקון מעשים ומידות. ובאופן דומה ביאר ספר החינוך מצווה קעד (תגלחת המצורע).

80 בפירושו לויקרא יג, ג (עמ' 24-25 במהד' מעליות).

81 אברבנאל ויקרא פ"ג תשובות לשאלות 9-11 (עמ' 139-140 במהד' מעליות):

הצרעת נושנת היא הנקרא' בלשון עם לועז פישטול"א שאין לה ארוכה לרוב לחותה בלתי טבעי גם אם כסתה הצרעת את כל עור בשרו שזה מורה שהטבע דוחה כל החולי לצד חוץ ועוד יחליף כח וישוב בשרו אליו והוא אמרו ואם פרוח תפרח הצרעת בעור וכסתה הצרעת את כל עור הנגע וגומר לכל מראה עיני הכהן כלומר לכל המקומות שיוכל הכהן להביט בהבטה אחת שלא הצטרך להפוך ולראות בצד אחר והם כ"ד ראשי איברים ר"ל עשרים אצבעות ידיו ורגליו וב' אזניו והחוטם והגיד. הנה אז יטהר הכהן את הנגע בהיות שכלו הפך לבן כי טהור הוא ואין בו רוע מזג כלל. והנה צוה לטהר אותו בהיות הצרעת מתפשטת בכל בשרו שהיה ראוי מפני זה לטמאו הוא לפי שבראות הכהן שהטבע דוחה זה העפוש לחיצוני הגוף מורה על ממשלת החום הטבעי בחומר המעופש ולכן ידחהו בכל צד כמו שיעשה ביום הגבול בקדחת ויתכחו בזיע' או בשלשול או ברעיפת הדם ואז יהיה הבריאות ולכן לא יטמא הכהן את זה אשר פרחה הצרעת בכל גופו אף על פי שנהפך כל שערו לבן והותרה בזה השאלה ה'. אך אמנם אם ביום ראה אותו הכהן נראה בו בשר חי יטמא לפי שיציאת המחי' בחולי זה מורה כי טמא הוא במוחלט כי צרעת היא לא יביט בה בסימן אחר רק אם ישוב הנגע ליובש ונהפך ללבן יבש מבלי מחיה ואז נרפא הנגע וראוי שיטהרהו הכהן כי טהור הוא

12. טומאת זב, זבה, נידה, יולדת ובעל קרי.

זב זבה נידה – מובן שכל הפרשות הגוף האלו הם מאוסות. על הנידה ראה הערה⁸⁴. ומובן למה רק זב זבה יולדת ונדה מטמאים טומאת מדרס – כי רק מהם נוזל דבר מטונף מהגוף. (בעל קרי בשונה מהם זה פליטה חד פעמית). ומובן למה רק הם מטמאים בהיסט (כשהם מסיטים משהו) וזאת בגלל שרק הם הינם מקור טומאה חי ומתמשך ויש להם אפשרות להזיז משהו. והתורה גזרה את הטומאה רק בהווה. וכנראה שמאותה סיבה רק אדם נטמא בטומאת משא של דבר טמא ולא הכלים. כי רק האדם הוא הנושא את הטומאה, ואילו הכלים לא עשו דבר⁸⁵. מה שנותר לנו להבין לפי יסוד – הוא למה המצורע אינו מטמא בהיסט (כשהמצורע מסיט את הטהור)⁸⁶. אמנם להרב משה מפוטיש"א שהביא מקורות מתנאים בתוספות פסחים סז ע"ב המצורע אכן מטמא משכב ומושב ואין צורך במה שכתבתי. ד"ה "שכן עושה משכב ומושב" ואולי זה בגלל שהמצורע לא מפריש נזל מטמא דרך קבע. וצ"ע. ואולי זה נגזר טומאת מושב, שאף במושב האדם מפעיל כוח (משקל גופו) על המושב, וכמו בהיסט אף שם הוא מפעיל כוחו. ועיין אברבנאל ויקרא פט"ו בפירוש בסוף הפרק (עמ' 160 במהד' חורב):

ואף שגוף הזב הוא אצלו בריא זובו טמא ולכן כל המשכב אשר ישכב עליו הזב תמיד כסדינים וכל הכלי אשר ישב עליו יטמא כי להיותו מיוחד לו הרי היא כמוהו טמא ומפני זה האיש אשר ישכב במשכבו של הזב או שישב על הכלי אשר הוא יושב עליו יכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב. וטעם המשכב והמושב הוא שעל הרוב תמיד ימצא בהם מן הזוב היוצא מבלי חפץ מהיושב או השוכב עליו. וכן כל המרכב הרגיל לרכוב עליו מפני שבתנוע' הרכיבה יצא מהזוב על כלי המרכב כבר הוא טמא ג"כ.

...

יצוה שיכבס הזב את בגדיו כדי להסיר מהם טומאת הזרע היוצא ממנו ונדבק בהם.

יולדת – בגלל שבדרך כלל הלידה תלויה בהרבה לכלוך של דם, שליה ודברים האחרים לכן התורה גזרה עליה טומאה. מה שמטמא זה עצם הגדרת הלידה – שהאישה ילדה עובר. כי היולדת נטמאת אף "בלידה יבשתא" וגם השליה מטמאה רק משום שאין שליה בלא ולד. לדעת רבי ישמעאל במשנה נדה ג,ז יש לקשור את כפל ימי טומאת הנקבה לימי גמר הולד. ועיין

82 בכור שור ויקרא יג,י:

והנה שאת לבנה. "שאת" לשון גובה, שאינה עמוקה במראה כמו בהרת, ושיער לבן שהוא סימן טומאה, מה שאינה עמוקה ולבנה כל כך סימן טהרה, והשיער לסימן טומאה. והיא הפכה שיער לבן. שהשאת הפכה את השיער ללבן אם יש שם מחית בשר חי שנאורא בל[ע"ז], שהמכה שורשנ"א [בלע"ז], נודע שמה שהיא גבוה במראה מפני המחיה היא שמכחה מראיתה וטמא, ואם אין שם מחיה שכל הנגע הפך לבן מראש הנגע ועד רגליו באותו לובן שאינו בהיר ועמוק, נמצא שמה שהוא כהוי לפי שאינו נגע וטהר ובלבד שצריך טבילה. ואם ישוב להיות בו מחיה טמא, שהמחיה גרמה הכהוי, ואם תרפא המחיה טהור, כדמפרש ואזיל.

83 ספורנו ויקרא יד, נז:

זאת תורת הצרעת. אין להוסיף ולהחמיר לטמא נגעי עור בשר אחרים אף על פי שהם אצלנו מיני צרעת רבים מאלה כאמרו אל תוסיף על דבריו (משלי ל, ו) כי אמנם עם כל רעתם לא נדין אותם כדין צרעת כלל כמו שטהר הכתוב כשהפך כולו לבן (לעיל יג, יג) שעבר גבול הצרעת הטמא לרוע כענין הטומאה הנשרפת שנפסדה צורתה:

84 יש לציין שיש שתי גישות לנידה – האחת מגבילה אותה רק בדברים שעלולים להביא לידי הרגל עבירה. והגישה השנייה – מרחיקה אותה ביותר בגלל טומאתה. עיין למשל ספר החילוקים בין בני מזרח ומערב סי"א:

א"מ <אומרים> נדה משמשת כל צרכי הבית, חוץ מג' דברים: ממזיגת הכוס והצעת המטה והרחצת פניו ידיו ורגליו, ובני א"י אינה נוגעת בדבר לח, ולא בכלים שבבית, ומדוחק התירו להניק את בנה.

ועיין במקורות שהביא רב"מ לז' במהדורה שלו של ספר החילוקים.

ועיין בברייתא דנידה. ועיין גם ברמב"ן בפירושו על התורה בבראשית לא:לה וויקרא יב:ד ויח:יט.

85 אולי מאותה סיבה בעלי הבור פטור מנזקי הכלים שנפלו לתוכם. כי בשונה מבהמה שדרכה ליהלך ובעלי הבור היה צריך לחשוש שהיא תיפול לתוכם. אין כלים מהלכים מצד עצמם אלא בהמה הביאה אותם. לכן זה דומה יותר לגרמא.

86 פסחים סז: והגמרא פירשה את המשנה זבים פ"ה מ"ו דלא כפשוטה. ויש שנראה מדבריהם שמה שהמצורע אינו מטמא כשהוא מסיט את הטהור, היינו מניעו ומנדנדו ואינו נושא, אבל כשהוא נושא את הטהור, הוא מטמא אותו (א"ת כך כ, ט, הסט [טור תקפז])

חזקוני⁸⁷ ואברבנאל⁸⁸. עוד טעמים בבכור שור⁸⁹, רמב"ן⁹⁰, ספר החינוך⁹¹ ורד"צ הופמן⁹².

בעל קרי – עיין בפיסקא הקודמת. ובן אדם אחרי התשמיש מרגיש עצמו מזוהם⁹³. וזה דבר מובן גם לגויים ע"ז מד::

דבר אחר: אם נותנים לך ממון הרבה, אי אתה נכנס לעבודת כוכבים שלך ערום ובעל קרי ומשתין בפניה, זו עומדת על פי הביב וכל העם משתיינין לפניה, לא נאמר אלא אלהיהם, את שנוהג בו משום אלוה – אסור, את שאינו נוהג בו משום אלוה – מותר.

13. נבלה ושמונה רצעים.

על טומאת נבלה עיין באריכות באברבנאל ויקרא פ"א בתשובה לשאלה ו; יא (עמ' 130-131; 125 במהד' חורב):

והטעם בזה הוא שהבהמ' בחייה אינה מטמא' וכן כאשר נשחטה לאכל' לא תטמא לפי שלא נשחת ולא נפסד מזגה וטבעה מחמת חולי או מיתה כי היא נשחטה בהיות' בריאה וחזקה⁹⁴. אבל כשמת' מעצמ' מחמת חולי כבר נפסד מזגה ונתעפש גופה. ולכן היא מטמא' כל הנוגע בה או הנושא אותה כדבר ארסיי. ולפי שההפסד והעפוש ימהר להיות בבשר בעצמות ובגידים בקרנים ובטלפים ובעור לכן היה הגוף שהוא הנבל' מטמא ולא שאר האיברים בלבד כפי קבלתם ז"ל.

...

ואמרו גם כן שהיו הבהמות הטהורות מטמאות במיתתם ולא בשחיטתם לאכלה לפי שהבהמה הנשחטת היא בבריאותה וטוב מזגה ולכן לא ימצא בה הפסד ולא עפוש מתפשט באויר ומזיק לבני האדם הנוגעים בה. אבל כשמתה הבהמה מעצמה אין ספק שמתה מחמת חולי ועפוש ולכן תהיה מזקת במגע ובמשא כי גם בעבור זה אסרה התורה הטריפה וצותה לבדוק לדעת אם היה בה חולי מביא אל המות כדי שלא תאכל [וכן חזר על הסבר הזה עוד פעם בסוף ביאור הפרשה] והותרה השאלה הי"א. והרלב"ג כתב שהבהמה השחוטת אינה מטמאה לפי שהיא לתשמיש האדם ולמאכלו.

ואמנם נבלת העוף התחברו בה סבות לשלא חששה התורה אליו ראשונה למעט נזקו כי להיות מזגו מרוחק מאד ממזג האדם היה הזק נבלתו מעט מאד. ושנית מפני מעוט מציאותם כי לא ימצאו בתוך ישוב בני אדם נבלות עופות טמאים כמו שימצאו נבלות הבהמות הטמאות או הטהורות ולכן היתה נבלת הבהמה הטמאה והשרץ הטמא ככלב המת או חמור או סוס הנמצא בשוקים וברחובות יותר חמורה מנבלת הבהמה הטהורה מפני מעוט מציאותה כי רוב הבהמות הטהורות נשחטות ונאכלות גם שנבלת הבהמה הטהורה דומה

87 חזקוני ויקרא יב,ד:

ושלשים יום ושלשת ימים גזר על הזכר כמספר הימים שתשלים צורתו בבטן והנקבה כפלים ודבר זה בחון ומנוסה

88 בביאורו לפרשת תזריע.

89 בכור שור ויקרא יב,ד:

ולפי הסברה נראה, דאין דם הנידה ודם הזיבה מטמא האשה לבעלה, אלא הזיהום שיוצא עם הדם מגופה, כדאמרין בנידה: האי טיפה קמיינתא, לא מיית'נן [לה] קמי'הו ד[רבנן], משום דמזוהמא¹². ואמרין: האי איתתא דא[י]תא [דמא] קמיה דרבי אלעזר, אמר: האי דם חימוד הוא¹³, לפי שלא היה מזוהם כל כך כמו אותו הבא בזמנו. ומיהו טמאה היא, וגם ידעו רבותינו שחמשה מראי דמים הטמאים באים ממקום הזיהום, ושאר מראי דם אינם ממקום הזיהום וטהורים¹⁴, ולפיכך כשהאשה יולדת, הזיהום יוצא מגופה עם הוולד ומטהר את גופה ואז היא טמאה אפילו בלידה יבשתה, ולפי כי הדם מטהר, טהורה כל שלשים ושלשה[ה] לבעלה, שאין באותו דם זיהום שכבר יצא ונטהר הגוף, והבת יוצא עמה זיהום כפלים וטמאה כפלים ומטהרת הגוף כפליים ואין דמה מזוהם עד ששים וששה. וכן י"א יום שבין נידה לנידה כבר נטהרת בנידתה מקצת ולפיכך אינה סופרת אלא אחד לאחד ואחד לשנים, אבל כיון שראתה שלשה ימים בידוע שזיהום גדול שהיה בה גרם לה, וצריכה ז' נקיים. כל זה לא אמרתי אלא למסבר קראי ולתת לב למה זה טהור וזה טמא לבעלה, ומיהו לענין קודש ומקדש, לאו אורח ארעא ואסר רחמנא אפילו דם טהור.

90 בפירושו לויקרא יב,ב.

91 מצוות קסו (טומאת היולדת).

92 בביאורו לויקרא, כרך ב', עמ' רנא-ב.

93 רס"ג הנבחר באמונות ובדעות מ"י פ"ו (עמ' רצט במהדורת קאפח):

והיכן הלכלוך והטנוף עד שמרגיש את עצמו ואפילו היה עמו מור כאלו בגדיו מתעבים אותו ואפילו יתנקה ככל יכלתו וכמו שאמר אם התרחצתי כמו שלג והזכותי בכור כפי אז בשחת טטבלני ותעבור שמלותי.

94 אברבנאל ויקרא פרק יא בתשובה לשאלה יא (עמ' 130 במהד' חורב) הרלב"ג כתב שהבהמה השחוטת אינה מטמאה לפי שהיא לתשמיש האדם ולמאכלו.

לנבלת העוף הטמא למעוט נזקו ולמעוט מציאותו. אך נבלת העוף הטהור היא למטה מכלם למעוט נזקו ולמעוט מציאותו ולזה אינו מטמא אלא בבית הבליעה לפי שלא נחשבה לכולם טומאתו לכן לא זכרה התורה בבירור. והותרה עוד השאלה הי"א.

ואמנם הדגים לפי שבצאתם מן המים ימותו לא עשה בהם הכתוב הבדל מהחיים אל המתים ולא לענין מגע ומשא גם כי אין בהם דבר לא עור ולא קרנות ולא טלפים כמו שהם בבהמות למה שיהנה מהם האד' כי אם לאכילה.

ועיין בדברי הרב דוד הכוכבי שהבאנו לעיל.

שמנה שרצים – יש להבין למה נתייחדו שמנה שרצים הללו. לכן נתנו תירוץ שונים⁹⁵. והנה הם נתייחדו לא רק להלכות טומאה, אלא גם להלכות שבת⁹⁶. וזאת בגלל⁹⁷ שלפי חלק מהדעות "יש להם עורת"⁹⁸ דהיינו שהעור שלהם הוא קשה ולא נחשב חלק מהבשר לענין טומאה. וגם כל מה שחכמים אחרים סוברים שלחלק מח' שרצים אין עור זה רק לענין טומאה ובגלל גזרת הכתוב, אבל לענין השבת הם מודים. ואף לרבי יהודה שמחלק אף לענין שבת בין מינים שונים של ח' שרצים, אפשר לבאר שכולם מסכימים שד' שרצים הנותרים הם בעלי עורות שקשים אך במקצת, וזה לא מספיק כדי להחשיב אותו נפרד מבשר, אבל הם עדיין יותר מופרדים מאשר במינים אחרים פרט לח' שרצים.

וכנראה יש לומר ששרצים שיש להם עור כזה הם יותר חשובים. ולא כל זבוב קטן יטמא, אלא רק שרצים גדולים וחשובים (וכך כתב רלב"ג, עיין לעיל). או אולי ששרצים האלו יותר דומים לאדם וממילא מושג הטומאה שייך בהם יותר⁹⁹.

95 בבכור שור בסוף פרשת שמיני. אמנם לא ברור האם זה דברי בכור או תוספת מעתיק, במהד' מה"ק הביאו את זה בהערה:

ולפי שיש להם עורות כמו שמפורש בשמונה שרצים ואדם עשוי ליטפל בשקצים ובנבילות שהוא דבר מאוס, ישראל קדושים וטהורים. אבל שאר שרצים שאין להם עורות ולא אתי ליטפל בהם לא הוצרך לטמאם.

רלב"ג בויקרא יא, לא כתב ששרצים בכללותם בלתי נאותים לאכילה. אמנם שמונה שרצים נתייחדו לטומאה משום שהם היותר שלמים מביניהם. ועיין באריכות מה שכתב במאמרו על הטומאה בסוף פרשת שמיני (עמ' 306) ששמונה שרצים יותר רחוקים בחומרם וצורתם מצורת אדם, ולכן אינם מטמאים. וכן ביאר שם את שאר דירוגים של טומאה. גם רד"צ הופמן בפירושו לויקרא כרך א' עמ' רכא כתב שרק אותם בהמות ושרצים אשר מבינה גופם יותר קרוב לאדם ורק שנשמתם נבדלו ממנו מטמאים. הרב סמט במאמרו "דיני בעלי חיים: הטמא והטהור, הנאכל ואשר לא יאכל (פרק י"א)", עמ' 51 בכרך ב' של סדרה הראשונה של "עיונים בפרשות השבוע" כתב ששמונה שרצים הם בעלי חיים אשר חיהם קרובים אל האדם והם בעלי ערך לגביו. ושמונת שרצים הללו חיים בסמוך לבני אדם יש להם עורות והם ניצודים תדיר לשימוש בשרם ועורם. ועיין ישעיהו סו, יז.

עיין עוד פירוש ברבינו בחיי ויקרא יא, ל:

והחומט והתנשמת. הזכיר שמונה שרצים ואמר בהם: "אלה הטמאים לכם", והנחש אינו בכללם. ויש לתמוה בזה כי ראוי היה בודאי שיהיה נחש טמא ומטמא, כי הוא שורש הטומאה והזהמא כידוע מן הנחש הקדמוני, ואם כן למה לא הכניסו הכתוב בכלל השרצים הטמאים.

אבל הענין הוא מכללי דרכי התורה שכל נתיבותיה שלום שלא רצתה לטמא הנחש במגעו שאם כן היה אדם נמנע מלהרגו כדי שלא יטמא. ומזה הזכיר: (להלן פסוק מב) "כל הולך על גחון", שהוא הנחש, "והולך על ארבע", שהוא עקרב, "ומרבה רגלים", והוא ששמו נדל, מפני שהן בריות מזיקות לבני אדם בארס שלהם ויש בהם מחליאות ויש בהם ממותות, והזכיר בהם: "לא תאכלום כי שקץ הם", לא אסר כי אם האכילה אבל טהר את המגע, משא"כ בשמונה שרצים שאין להם ארס כלל.

ועיין עוד פירושים בספרו של ז. עמר "שמונה שרצים" עמ' 21-24.

96 שנה שבת פ"ד מ"א:

שמונה שרצים האמורים בתורה הצדן והחובל בהן חייב ושאר שקצים ורמשים החובל בהן פטור הצדן לצורך חייב שלא לצורך פטור חיה ועוף שברשותו הצדן פטור והחובל בהן חייב:

ובתלמודים היו כאלו שפירשו שכל המשנה הזאת היא רק לפי דעת ריב"נ במשנה חולין פ"ט מ"ב.

97 כך פירשו בבלי שם וירושלמי שם.

98 משנה חולין פ"ט מ"ב.

99 עיין רלב"ג במאמרו של טעם הטומאה עמ' 306 בהקשר לשרץ. וכן ביאר דרגות שונות של טומאה מברואים שונים.

יש עוד להעיר על הטמאים שמחויבים לשולחם מחוץ למחנה¹⁰⁰. שכל הטמאים נשלחים מחוץ למחנה שכינה דהיינו עזרה, וזאת משום שהמקום עצמו הוא קדוש ואל לו לאדם להיכנס אליו בטומאתו. וכן אסור להכניס דברים טמאים לבית המקדש מאותה סיבה¹⁰¹. ואילו מן מחנה לווי נשלחים רק אנשים שטומאה יוצאת מגופם דהיינו זב וחבריו ומצורע. וזאת בגלל שהאנשים הנמצאים במקום הזה מחויבים להיות קדושים. ואילו מצורע נשלח מכל המחנות בגלל גערת הא-ל.

ועיין עוד דברים שכתב אברבנאל בהקשר לטומאות שונות¹⁰².

14. חטאות הנשרפות ושעיר המשתלח.

החטאות הנשרפות בחוץ, שעיר המשתלח ופרה אדומה – בגלל שכביכול מעבירים טומאה או חטאים עליהם והאנשים פורשים מהם – הם מטמאים. ופשוט שגם פרה זה סוג של חטאת – והתורה בפירוש קראה לה כך. ועיין גם רמב"ן שם¹⁰³. ובגלל שהם החטאות על העברות החמורות¹⁰⁴ לכן רק הן מטמאות ולכן הן נשרפות בחוץ ולא נאכלות. ולפרה אדומה ראוי להקדיש

100 במדבר פרק ה:ב-ג:

צו את בני ישראל וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש: מזכר עד נקבה תשלחו אל מחוץ למחנה תשלחום ולא יטמאו את מחניהם אשר אני שכן בתוכם:

במשנה תורה ההלכות האלו נמצאות בהלכות ביאת מקדש פ"ג.

101 רמב"ם הלכות ביאת המקדש פ"ג הט"ז:

המכניס שרץ וכיוצא בו במקדש או שהכניס אדם טמא למקדש הרי זה חייב כרת שהרי טמא מקדש יי', אבל הזורק כלים טמאים למקדש אפילו היו כלים שנגעו במת פטור מן הכרת, אבל חייב מלקות שנאמר ואם לא יכבס וגו' מפי השמועה למדו על רחיצת גופו ענוש כרת ועל כיבוס בגדיו לוקה ארבעים.

ומקורו בעירובין קד:

102 אברבנאל ויקרא פ"א בתשובה לשאלה י (עמ' 130 במהד' חורב):

ועם זה נשיב גם כן לשאלה ה' מטומאות האדם החי ומהקרבנות שחייבה התורה בעניניו שהנה האדם החי מטמא בהיותו מצורע או זב בועל נדה או זבה ויולדת וטמא מת מפני שהצרעת הוא עפוש והפסד גדול בגוף האדם וכן הזב ובוועל נדה ויולדת וזבה והטמא מת שנעשה משחת וטמא ומזוהם בטבעו ומזגו מפני המת שנתקרב אליו או שאר המעופשים שנתערב עמם וכן אוכלי בשר החזיר השקץ והעכבר שכלם יפסידו ליחותיהם ורוחותיהם בזה וכדי שהאדם יזהר מהתטנף בדברים המתועבים והמעופשים בהם ואפילו לבא באהליהם ולנגוע בכל טמא ומשאם ומושכם ומשכב' פן ידבק בו מאומה מהחרם אבל שנפשו תתעבם ותקוץ בהם חייבה תורה אל הטמא שיביא קרבן ולהיות נבדל מן העם מחוץ למחנה הקדוש עד שירחץ ויחליף שמלותיו כי אז ישמר בכל כחו להשמר במגעם אך דם הנדות שהוא הכרחי לנשי' וסבת בריאותם לא חייבה תורה שתביא קרבן בטהרה אבל שתשב טמאה בסבת הגעול היוצא מגופה. רק הזבה ששופעת יותר מהמנהג הטבעי ימים רבים בלא עת נדתה וכן הזב כי זה יקרה ממותרות החומר הבלתי ישר המזג וכל שכן המצורע הצריכה להם התורה שיביאו קרבנות כפרה בטהרתם וכן היולדת והמפלת לרוב המותרות הנמאסות היוצאות מהם צוה שיביאו קרבן אבל קטן שתי תורים או שני בני יונה. אך טמא מת וטבול יום מבעלי קריין וטמא מגע שרץ והבא באהל מצורע לא הצריכם כפרה כי לא יוכלו רוב בני אדם להזהר מהם אף אם יזדרזו בכל יכלתם. והנה בענין האדם מפני שהפסיד ליחותיו ועפושיו יותר מזיק וכל שכן לאנשי מינו שיערה תורה כל הנזק הזה להזהיר בני אדם מכל טומאה. אבל בענין הב"ח ששמוש בני אדם בהם לא היה אפשר לעשות בהם בחייהם בכמו המשמרת וההרחקה הזאת. וגם שמותרות הב"ח אינם מזיקות לאדם כמותרות האדם שהוא ממינו ולכן לא היו הב"ח מטמאים הם והיוצא מהם בחייהם כאדם כי אם במותם והותרה בזה השאלה ה'.

אברבנאל ויקרא פט"ו בתשובה לשאלות יא-יד (עמ' 159 במהד' חורב):

...

אבל מפני שדחיית הטבע בדם הנדות היא צריכ' לבריאות האשה והנקות' לא חייבה אותה התורה' בשבעת ימי טהר' ולא בהבאת קרבן כאשר עשה ליולדת מפני רוב דמה. וגם מפני הסכנה שגבר' עליה. והזב' מפני התמדת רעתה וחליה וגם מפני ששער' תורה שלא קרה לה זה אלא בעבור נאופי' הרבים והתחממה מאד עם בני אדם בזנות כדי שתזהר מזה חייבה התורה' בשבעת ימי טהרה ובהבאת קרבן כי הדם היוצא משם הוא מושחת ונפסד ויטמא בני אדם וכן תטמא מקדש ה' בבוא' שמה והותרו כמה שפירשתי בזה שאלות ה' וי"א וי"ב וי"ג וי"ד.

103 שכתב בפירושו לבמדבר יט, ב :

והאמת שהיא להעביר רוח טומאה ושריפתה כריח ניחוח בחוץ.

ועיין גם בביאור רלב"ג לויקרא פרשת שמייני במאמר הטומאה עמ' קמט במהד' מה"ק שגם כתב שזו חטאת. אך בפרשת חוקת הפליג לגמרי לדברים הרחוקים מן הפשט.

104 רמב"ם הלכות מעשה הקרבנות פ"א הט"ז:

ושעיר המשתלח – כביכול שמים עליו את העוונות כדי שהוא יוליך אותם למקום לא מיושב. ונאריך בביאור הקרבנות במקום אחר, ופה רק הזכרנו מה שנחוש לעניינו. אמנם פרט למי חטאת כל החטאות הללו לא מטמאים מצד עצמם אלא רק מצד עיסוק בהם. וזאת משום שהם דברים נדירים שלא נמצאים אלא בבית המקדש בטקסים מסוימים. והתורה גזרה את הטומאה רק במצוי. רק בפרה אדומה שמשתמשים באפרה בצורה מתמשכת התורה גזרה טומאה כם על האפר.

15. ביאור של כמה מדיני הטהרה והטומאה.

ולפי היסוד שהנחנו יבואר למה אין נטמאים אלא בני אדם, כלים, מאכלות ומשקין. ומאידך - כלים שבורים, בעלי חיים, מאכלות שלא הוכשרו (דהיינו שעדיין אינם נחשבים שנגמרה מלאכתם והגיעו לכלל מאכלות), ודברים טבעיים (גולמיים) אין ביכולתם לקבל טומאה. כי אין דרך בני אדם להקפיד אלא על ניקיון דברים הקשורים אליהם, ובן אדם ישגיח למשל על ניקיון כיסא יותר מאשר הוא ישגיח על ניקיון אבן שהוא יושב עליה בטבע.

מאותה סיבה לא כל הכלים מקבלים טומאה – למשל פשוטי כלי עץ וכלי אבנים וגללים אינם מקבלים טומאה, וזאת בגלל שלכלים הללו אין אדם נותן חשיבות מספקת. או אולי זה תלוי בהשפעת בן אדם על יצירת הכלי. שבכלי האבן האדם רק חוצב באבן קיימת, ומשנה את צורתה רק ע"י החסרה של החומר, לא על ידי שנוי של הנותר. ומשום כך הם לא נחשבים כלים שנעשו ע"י האדם. ואילו בכלי מתכת בן אדם משנה את צורת חומר גלם כפי אוות נפשו ע"י היציקה או נפחות, ולכן הם מקבלים טומאה. אך בכלי עץ יש השפעה בינונית של מלאכת האדם על הכלי, פחותה מכלי מתכת, אך רבה יותר מכלי אבן, ולכן רק כלי עץ עם בית קיבול מקבלים טומאה. אמנם כלי אבנים אי אפשר אפילו לעקמם קצת ככלי עץ, רק לקדוח בהם. אמנם כלי זכוכית אינם אלא סוג נדיר פעם של כלי אבנים שמיוצרים מחול, אף שצורתם נקבעת ע"י אדם. ויותר סביר כמות שכתבתי לעיל – משום שאין בני אדם מחשיבים את פשוטי כלי עץ כדבר חשוב. ועיין גם מה שכתב רלב"ג במאמרו על טעם הטומאה בסוף פרשת שמיני (עמ' 318-9 במהד' מעלות):

והנה יקבלו טומאה מהכלים, הכלים העשויים מעץ, שהוא מסוג הצומח; או הבגד והשק והעור, שהם מהכרח החומר בבעל-חיים ההולך, וממנו יעשו, לפי הנהוג, או מהצמח, כמו הענין בבגד פשתים; או מעצמות הבעל-חיים ההולך; להיות חומרם נכבד באופן-מה. וכן הענין בכלי מתכת, להיותו נכבד על צד ההסכמה, לרוב השתמשות אדם בו; ולפי שהוא יהיה מחיר כל הדברים ההכרחיים לאדם מהמזון והלבוש; וממנו יעשו רבים מהתכשיטין; ולפי שחומרם נכבד באופן-מה. והנה לא יקבלו טומאה הכלים העשויים מצמר החי הגדל בים ועורו ועצמו, ולא העשויים מעצמות העוף, לפי שאלו הדברים הם בלתי נהוגים לעשות מהם כלים; עם שהם מהמותר הארצי אשר במיני החי החסרים ביחס אל הבעל-חיים הולך. ואולם כלי חרש, לחסרון החומר אשר ממנו נהיה, כי הוא מהיסוד הארצי אשר הוא היותר פחות שבכל הנמצאים המורגשים, לא יקבל טומאה אם לא מדרך מה שהוא מועיל, והוא מצד התוך שחידשתהו בו המלאכה, ולזה לא יטמא כי אם מתוכו. ולזאת הסיבה גם כן יטמא אפילו מאורו. ואולם כלי אבנים וכלי גללים, להיותם יותר חסרים, להיותם מיסוד העפר בעצמו, והמלאכה לא חידשה בהם דבר בחומרם זולתי התמונה, הנה לא יקבלו טומאה כלל. ואולם בכלי חרש חידשה המלאכה החומר באופן-מה, מצד מה שעירבו המים עם העפר ונאפה הטיט ההוא באופן שנתן לו קיום ועמידה. ואולם כלי זכוכית, הנה עם שהם מחומר פחות, הנה ימעט השתמשות האדם בהם, לקלות שבירתם, ולזה לא יקבלו טומאה מן התורה.

הגוים אינם מקבלים טומאה בגלל שהם אינם עם קדוש שחייב לשמור על קדושתו וקדושת המקדש – ואין הם מקפידים על לכלוך ברמה מספקת. לכן תורה לא גזרה את הטומאה עליהם. ומאותה סיבה התורה לא גזרה טומאת צרעת וטומאות היוצאות מהגוף עליהם, והפרשות שלהם והצרעת נחשבות כשל בהמה.

ויבואר למה כלי חרס אין להם טהרה אלא בשבירתם, וזאת מאותה סיבה שאין להם הגעלה, - כי כידוע כלי חרס סופגים זוהמא עד כדי כך שכמעט בלתי אפשרי להוציאה מתוכם – ואנשים נוהגים לזרוק נר חרס מטונף ולא לנקותו. וכמו שכתב החזקוני בפירושו לויקרא יא:ל :

כל חטאות של צבור נאכלות חוץ משעיר של יום הכפורים שחבירו משתלח, וכן שעירי ע"ז ופר העלם ופר הבא על כל המצות ופר העלם נקראים פרים הנשרפין, ושעירי ע"ז נקראים שעירים הנשרפים, הא למדת שחמש חטאות הם הנשרפות שתיים ליחיד ושלוש לציבור.

ואתו תשברו לפי שהוא שואב את הטומאה יותר מדאי ועוד שדמיו קלים ואין בו חסרון כיס רק מעט.

וכן רלב"ג לויקרא יא, לג (עמ' 289 במהד' מעליות):

וזה לחוזק בליעת הכלי חרש מה שיבושל בו.

אברבנאל ויקרא פי"א בתשובה לשאלה ו (עמ' 123 במהד' חורב):

ואתו תשברו להודיע שאין לו טהרה במקוה ולא באש ואין לו תקנה מפני שהכלי מאוס יבלע ולא יפלוט ולזה אפילו אורו טמא ומטמא.

ויבואר למה מאכלות ומשקאות¹⁰⁵ אין להם טהרה – משום שבזיהומם החזק יזרקו אותם בגלל שהם נכנסים לגוף¹⁰⁶ וכן בגלל שהם דברים חד פעמיים – בשונה מכלים שדרך של בני אדם לשוטפם ולהשתמש פעמים רבות. ומאותו סיבה מאכלות ומשקאות בשונה מאדם וכלים נטמאים אף מולד טומאה – בגלל שאנשים מקפידים על זיהומם יותר.

אמנם יש מחלוקת האם יש טומאה מדאורייתא למשקין. ולפי דעה שכל טומאתם אינה אלא מדרבונן – יש לתרץ שאין אנשים בד"כ מחשיבים את המשקין באותה רמה כשהם מחשיבים את האוכל.

ולמה האוכלים אינם מקבלים את הטומאה ללא שיוכשרו ע"י משקין תחילה מצאנו בזה שלוש טעמים בראשונים.

רמב"ן תולה את הדין הזה בזה שלטומאה יותר קל לעבור כשיש לחות. רמב"ן ויקרא יא, לז:

וטעם ההכשר, בעבור כי לכלוך השרץ והמטמאים ידבק במאכלים בלחות, ולא כן ביבשים, ועשתה התורה הרחקה יתירה לטמא המוכשרים במים וניגבו, שלא ניתן דברינו לשיעורין.

וכן הוא טעמו של בכור שור¹⁰⁷.

אבל רשב"ם בביאורו לויקרא יא, לד כתב טעם אחר, מסתבר אף הוא:

אשר יבא עליו מים יטמא - מי שרוצה לתת טעם במצות לפי דרך ארץ ולתשובת המינין לא הזקיק הק' טומאה למיני אוכלים ומשקין עד שתיקנם לצורך מאכל, ונתינת מים היא תחילת תיקונם ועיקר חשיבותם לצורך אכילה:

105 אמנם מה שאפשר לטבול את המים במקווה (משנה בביצה פ"ב מ"ב) זה בתורת זריעה (פסחים לד:). דהיינו שהמים נהיים מחוברים וזורעים למי מקווה ובטלים לגביהם (רש"י). ומשום כך אין טהרה למשקים אחרים, שמשקין אחרים לא יכולים להיות בטלין למים. (משנה מכשירין פ"ד מ"ח).

106 ועיין גם ברלב"ג לויקרא יא, לג בהקשר לדין שכלי חרס טמא מטמא אוכלין ומשקין שבתוכו ולא כלים (וכן כתב במאמרו על הטומאה בסוף פרשת שמיני, עמ' 317 במהד' מעליות):

והנה יתבאר שהאוכלין ומשקין יותר ראויין בטומאה מהכלים, לפי שהם יותר נכבדים, למה שיקח בהם אדם מהתועלת יותר ממה שיקח מהתועלת מהכלים, כי מהמזונות יחיה וישובו חלק ממנו.

107 בכור שור בויקרא יב, לד:

מכל האוכל אשר יאכל אשר יבוא מים יטמא. דכיון שנתלך לה והמיאוס והטומאה נוגעת בו, נטמא ונמאס, כי דבר לח ממאס יותר מדבר יבש, ומיהו שבא עליו מים אם חזר ונתייבש מי שהוא כשר לקבל טומאה, טמא.

וכן כתבו ספר החינוך¹⁰⁸, אברבנאל¹⁰⁹ והחזקוני¹¹⁰.

ורלב"ג במאמרו על הטומאה בסוף פרשת שמיני עמ' 317 כתב טעם:

האחת כי האוכלין אי אפשר שיוצנעו בכלים באופן שיהיו נשמרים מנגיעת הטומאה בהם. וזה מבואר מאד בזרעים. ואם היו מקבלים טומאה בזולת הכשר הנה יקרה להם מההפסד בזה הרבה.

וכן כתב טעם שני והוא כדי להורות שהאוכלין יהיו מתאימים למזון בהיותם לחים בפועל. ועיין עוד בפירוש הרלב"ג לויקרא לד, יא:

וראוי שתדע שהאוכל לא יוכשר לקבל טומאה אם יבוא עליו משקה סרוח ונבאש, כי הוא, למאיסותו, יותר ראוי שיבטלהו מתורת אוכל, ולא יקבל טומאה כלל, משיכניסוהו בגדר קיבול הטומאה. ועוד, שנאמר: "אשר יאכל", ואין דרך לאכול אוכל כלול במשקה נבאש ומוסרח.

ועיין אברבנאל ויקרא פ"א בסוף (עמ' 131 במהד' חורב):

וכן צוה על המאכלים והזרעים שינתן עליהם מים עד שיוזמנו לאכילה או יוכשרו לקבל הטומאה כדי להזהר מהם וכל שכן הכהנים הזריזים אוכלי הקדשים נתן להם חומר ומעלה יתירה לשמירה לאכול קדושים בטהרה וכל שכן מיני המשקים העלולים לקבל טומאה בטומאה קלה מפני שכל דבר משקה צריך להיות זך ונקי כי לא יסבלו נקיי הנפש לשותות דבר עכור ומלוכלך אך המאכל נאכל בכל מיני תקונים והרבה מיני צבעונים ולכן לא יעללו כל כך לקבל טומאה והוא הדין בזרעים כל עוד שלא ניתן מים עליהם לרחצם עדין לא נזדמנו למאכל אדם ולכן דומים למחומר לקרקע שלא יקבל טומאה וכן כלי חרש צריך להיות תוכו טהור מפני שמקבל גיעול רב ולזה אם נטמא אין לו תקנה וכלי חרש הם נקיים ואם מורק ושוטף במים יטהר. וכלי מתכות אשר יבא באש יעבירו באש וטהר ותכלית כל זה להיות עם קדוש לה' ולא יראה בו ערות דבר ושב מאחריו. הנה התבאר טעמי הטומאות האלה וסבותיהן על דרך כלל ומה שיבא אח"ז בדרך פרט ובענין טהרתן נבאר כל דבר ודבר כפי מקומו. אמנם הרלב"ג נהג בזה כולו דרך אחר כמו שמבואר בדבריו וכל דרך איש ישר בעיניו: תם ונשלם תל"ע:

וכלי חרס אינו נטמא אלא כשיש לו תוך, ואינו נטמא אלא מתוכו מפני שמפני פחיתותו אין הוא

108 ספר החינוך ספר החינוך מצוה קס (טומאת אוכלין):

וכן אין כל אוכל שבעולם נקרא אוכל לקבל טומאה עד שיבוא עליו מים מאחר שנעקר מן הקרקע, וכמו שכתוב אשר יבוא עליו מים וגו'. ואף על פי שאמרו שזה גזירת הכתוב הוא, יש לסמכו קצת אל הטעם לפי מה שיעלה בתחילת המחשבה ולומר, כי הענין לפי שהתורה לא תחשוב שום דבר להיות ראוי לדיניו שבו עד שעת גמר מלאכתו, כמו שידוע בדיני הפירות לענין תרומות ומעשרות, וכן החלה שאין עונתה עד שתתגלגל הקמח, וזהו שהמפריש חלתו קמח אינה חלה, וגזל היא ביד הכהן.

ועל כן גם בענין הטומאה נאמר שאין דיני טומאת הפירות וטהרתן עד גמר מלאכתו, ולפי שדרך בני אדם בקצת פירות וירקות להדיחן מעפרן טרם שיאכלו אותן, היה הענין לאמר על כולן דרך כלל שלא יהיו נקראין אוכל עד שיוכשרו במים. ומן הטעם הזה בעצמו אמרו שהכשירין הוא כשהודחו ברצון הבעלים, כלומר שהבעלים חשבו משקה המים שהודחו בהן כדרך בני אדם שידוחו ירקותיהם במשקה, וזהו פירוש רצון ואונס הנזכר בגמרא בענין זה, לפי הפירושים הטובים. ואם לא יחשבוהו למשקה, אף על פי שהן בעצמן נתנוהו על הפירות אין זה לרצון.

ולפיכך אמרו זכרונם לברכה [מכשירין פ"א מ"ו] שהטומן פירותיו במים מפני הגנבים לא הוכשרו, לפי שאין המים חשובים לבעלים למשקה, שלא נתנום בהם מחמת משקה אלא להטמינן, כמו שהיו מטמינים אותן גם כן בתוך גיזי צמר או בדבר אחר.

ומענין זה מה שאמרו זכרונם לברכה [שם פ"ד מ"ג] שהכופה קערה על הכותל ביום מטר, אם בשביל שתודח הקערה הוא עושה, מי המטר ראויין להכשיר, מפני שעכשיו נדין מים אלו למשקה לדעת הבעלים, שדרכו של עולם להדיח הדברים במה שהוא משקה, ואם הניחה שם כדי שלא ילקה הכותל אינם מכשירין. ודיני ידות האוכלין רבים. ויתר פרטיה מבוארים במסכת טהרות ועוקצין ומכשירין.

109 אברבנאל ויקרא פ"א בתשובה לשאלה ו (עמ' 123-124 במהד' חורב):

ועתה מפרש ומבדיל בין הדברים המקבלי' טומאה שאם הוא מכל מאכל אשר יאכל שנתלש מחבורו ואינו מחוסר תלישה רק מוכן לשיאכל אשר יבוא עליו מים קודם שנטמא הנה המים זמנוהו והכשירוהו לקבל טומאה כי רוב מיני המאכלים ירוחצו במים קודם שיתקנו למאכל האדם. ואמנם כל משקה אשר ישתה מים או יין או שמן ודומיהם כשהוא תלוש בכל כלי יטמא ואינו צריך הכשר על ידי מים ודרשו חז"ל (סוטה דף כ"ט) יטמא יטמא כלומר יטמא לעצמו ויטמא לאחרים מכאן שהמשקים עלולים לקבל טומאה בלי הכשר מים להיות ראשון ועושה שני בקדש. והטעם בזה שהמשקים צריכין להיות נקיים מאד לשותים אותם.

110 חזקוני ויקרא יא, לד:

אשר יבוא עליו מים יטמא לא הזקיק הכתוב טומאה למיני אוכלין ומשקין וזרעים עד שיתקנם לצורך מאכל ונתינת מים הוא תחלת תקונם. ועיקר חשיבותם לצורך אכילה.

חשוב אלא משום בית קיבול שיש בו. אך עיין טעם אחר בחזקוני¹¹¹.

16. סוף דבר.

דיני טומאה וטהרה תופסים מקום חשוב ומרכזי ביהדות. דיניהם סבוכים ואינם מובנים לרב בני אדם. אם המאמר הזה קירב קצת משהו להבנת מהות דיני הטהרה התורה – והיה זה שכרי. אמנם מי יכול להיות ערב ששכלנות יתר לא קלקלה את השורה? היה אפשר להמשיך ולדון בעוד פרטי הלכות שונות, לעיין יותר, למצוא עוד מקורות וכו'. פרה אדומה, צרעת, שעיר המשתלח כולם ראויים למאמר בפני עצמם. גם כך כבר חרגתי ממסגרת שהצבתי לעצמי. על כן המאמר תם ולא נשלם שבח לא-ל בורא עולם.

111 חזקוני ויקרא יא, לג:

אל תוכו פרש"י אין כלי חרס מטמא אלא מאוירו והטעם הואיל ואין לו טהרה אלא שבירה חסה התורה להפסדו שלא יטמא מגבו כדכתיב וכל כלי פתוח אשר אין צמיד פתיל עליו טמא הוא. הא יש צמיד פתיל עליו טהור דאי מטמא מגבו כל היום יהא טעון שבירה ושוב אין לו תקנה.